

**Смјернице за родитеље и
едукаторе у погледу
безбједности дјеце на интернету
2020.**

**Смјернице за
родитеље и едукаторе
у погледу безбједности
дјеце на интернету**

2020

Захвалница

Ове смјернице је сачинила Међународна унија за телекомуникације (ИТУ) и радна група аутора из водећих институција активних у сектору информационих и комуникационих технологија (ИКТ), као и на питањима дјечје (интернет) заштите, а обухватају слjedeће организације:

ЕСРАТ International, Глобал Кидс Онлајн мрежа, Међународни савез лица са инвалидитетом, Међународна унија за телекомуникације (ИТУ), Лондонска школа економије и политичких наука, Интернетска питања, Parent Zone International и Центри за безбједнији интернет у Великој Британији/SWGfL.

Радном групом је предсједавао Karl Horwood "Insafe" мрежа центара за безбједнији интернет (Insafe)¹, а координисала је Fanny Rotino (ИТУ).

Непроцјењив допринос су дали и: COFACE-Families Europe, аустралијски комесар за еБезбједност, Европска комисија, Савјет Европе, е-Свјетска група (e-WWG), ИЦМЕЦ, Млади и медији / Berkman Klein Центар за интернет и друштво на Универзитету Харвард, као и владе појединих земаља и актери приватног сектора који дијеле заједнички циљ, а то је учинити интернет бољим и безбједнијим мјестом за дјецу и омладину.

Ове смјернице не би биле могуће без одвојеног времена, ентузијазма и преданости аутора који су дали свој допринос.

ИТУ је захвалан слjedeћим партнерима који су одвојили своје драгоцене вријеме и пажњу (наведени су по абecedном реду назива организације):

- Julia Fossi и Ella Serry (аустралијски комесар за еБезбједност)
- Martin Schmalzried (COFACE-Families Europe)
- Livia Stoica (Савјет Европе)
- John Carr (ЕСРАТ International)
- Manuela Marta (Европска комисија)
- Salma Abbasi (e-WWG)
- Laurie Tasharski (ИЦМЕЦ)
- Lucy Richardson (Међународни савез лица са инвалидитетом)
- Carolyn Bunting (Internet matters)
- Fanny Rotino (ИТУ)
- Sonia Livingstone (Лондонска школа економије и Глобал Кидс Онлајн)
- Cliff Manning и Vicki Shotbolt (Parent Zone International)
- David Wright (Центри за безбједнији интернет у Великој Британији/SWGfL)
- Sandra Cortesi (Млади и медији)

¹ У оквиру Инструмента за повезивање Европе (ЦЕФ), European Schoolnet у име Европске комисије води платформу Бољи интернет за дјецу која укључује координацију "Insafe" мреже европских центара за безбједнији интернет. Више информација на www.betterinternetforkids.eu

ИСБН

978-92-61-30141-5 (штампана верзија)

978-92-61-30471-3 (електронска верзија)

978-92-61-30131-6 (ЕПУБ верзија)

978-92-61-30481-2 (мобил верзија)

Водите рачуна о природи прије штампања овог извјештаја.

© ИТУ
2020

Нека права су придржана. Ово дјело је лиценцирано за јавност путем лиценце Creative Commons Attribution-Non-Commercial-Share Alike за разлику од 3.0 лиценце IGO (CC BY-NC-SA 3.0 IGO).

Према условима ове лиценце, можете да копирате, дистрибуирате и прилагодите дјело у некомерцијалне сврхе, под условом да је дјело одговарајуће цитирано. При свакој употреби овог дјела не смије се сугерисати да ИТУ подржава неку одређену организацију, производе или услуге. Неовлаштена употреба имена или логотипа Међународне телекомуникационе уније (ИТУ) није дозвољена. Ако адаптирате дјело, своје дјело морате лиценцирати под истом или еквивалентном Creative Commons лиценцом. Ако направите превод овог дјела, требало би да додате сљедећу изјаву о одрицању од одговорности заједно са предложеним цитатом: „Овај превод није сачинила Међународна унија за телекомуникације (ИТУ). ИТУ не сноси одговорност за садржај и тачност превода. Оригинално издање на енглеском језику је мјеродавно и аутентично.“ За више информација, посјетите <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/igo/>

Предговор

ИТУ је издала прву групу Смјерница о заштити дјеце на интернету 2009. године. Наш циљ тада био је пружити међународно усаглашени оквир за разне учеснике – родитеље и наставнике, привреду, креаторе политике и дјецу - да би најмлађи корисници интернета били безбједни, срећни и безбједни на мрежи.

Од тих раних почетака па до данас, интернет се развио до непрепознатљивости. Интернет је постао бескрајно богатије средство за дјецу које нуди образовне игре, забавне активности и много различитих начина дијелења, учења и смисленог повезивања са пријатељима, породицом и спољним свијетом. Међутим, у исто вријеме интернет је постао много опасније мјесто за дјецу да би се сама упуштала у његово коришћење.

Од питања приватности, лажних вијести и тешких обмана, до насилног и непримјереног садржаја, интернет превараната и авети педофилског зближавања и сексуалног злостављања и искоришћавања, дјеца - и њихови старатељи - суочавају се са многим ризицима и изазовима.

Уз то, услед пандемије КОВИД-а 19 забиљежен је пораст броја дјеце која су се први пут придружила глобалној мрежи ради учења и социјалне интеракције. Ограничења која је наметнуо вирус не само да су значила да су многа млађа дјеца започела интеракцију на мрежи много раније него што су њихови родитељи то могли предвидјети, већ је потреба за усклађивањем радних обавеза многим родитељима онемогућила надзор над њиховом дјецом, излажући на тај начин младе ризику приступања непримјереном садржају или томе да криминалцима постану објекат за производњу материјала за сексуално злостављање дјеце.

Препознавши ово, државе чланице ИТУ затражиле су нешто више од благовременог ажурирања Смјерница о заштити дјеце на интернету, што смо до сад периодично радили. Умјесто тога, ове нове ревидиране смјернице су преиспитане, поново написане и из основа наново осмишљене да би одражавале врло значајне помаке у дигиталном окружењу у којем се налазе данашња дјеца.

Ради вас, корисника ових смјерница, наш циљ је био подићи свијест о обиму изазова и пружити вам средство које ће вам помоћи да ефикасно помогнете интеракцију младих са онлајн свијетом. Ове смјернице ће вам скренути пажњу на потенцијалне ризике и опасности и помоћи вам да његујете здраво и ојачано онлајн окружење код куће и у учионици. У Смјерницама се такође наглашава важност отворене комуникације и сталног дијалога са дјецом да би се створио простор у којем се млади корисници осјећају безбједно да изразе своју забринутост.

Осим што одражава нови развој дигиталних технологија и платформи, ово ново издање Смјерница бави се и важним недостајућим елементом: ситуацијом с којом се суочавају дјеца са инвалидитетом, за коју онлајн свијет поготово нуди кључну помоћ и спас ка пуном - и испуњеном - учествовању у друштву. Укључено је и разматрање посебних потреба дјеце миграната и других рањивих група.

У правом духу улоге ИТУ-а као глобалног сазивача, поносна сам на чињеницу да су ове ревидоване смјернице производ глобалних заједничких напора, чији су аутори заједнички аутори из широке заједнице са више учесника.

Такође, драго ми је да представим нашу нову маскоту Заштите дјече на интернету, а то је Санго – пријатељски расположен, одлучан и неустрашив лик, који је потпуно самостално дизајнирала група дјече као дио новог међународног програма информисања младих о Међународној телекомуникационој унији.

У доба када све више и више младих посјећује интернет, ове смјернице су важније него икад. Родитељи и наставници, привреда, креатори политике - и сама дјеца - сви играју виталну улогу у дјечјој безбједности на мрежи. Надам се да ће вам ове смјернице бити корисне док пратите дјецу о којој се бринете на изванредном путовању ка открићу невјероватних могућности које интернет нуди.

Дорин Богдан-Мартин, директор
Биро за развој телекомуникација

Садржај

Захвалница	iv
Предговор	vii
Завршни извјештај	1
1. Увод	3
2. Шта је заштита дјеце на интернету?	6
3. Дјеца и млади у повезаном свијету	7
4. Дјеца са рањивошћу	19
5. Нови и надлазећи ризици и изазови	22
6. Разумијевање ризика и штета	28
7. Улога коју могу играти родитељи и старатељи	33
8. Смјернице за родитеље и старатеље	36
9. Улога едукатора	43
10. Смјернице за едукаторе	48
11. Закључак	51
Терминологија	52

Листа табела и слика

Табеле

Табела 1. Кључне области разматрања за родитеље, његоватеље и старатеље	37
Табела 2. Кључне области разматрања за едукаторе	48

Слике

Слика 1. Дјеца (%) која најмање једном седмично играју онлајн игре, према полу и старости	9
Слика 2. Дјеца (%) која се на интернету баве најмање трима друштвеним активностима седмично, према полу	10
Слика 3. Дјеца (%) која се на интернету баве најмање једном креативном Активношћу седмично, према полу и старости	11
Слика 4. Дјеца (%) која се на интернету баве најмање трима или више активности тражења информација седмично, према полу и старости	13
Слика 5. Дјеца (%) која су доживјела повреду на интернету, према полу и старости	16
Слика 6. Дјеца (%) која користе интернет код куће барем на седмичној бази, према полу и старости	18
Слика 7. Класификација онлајн ризика по дјецу	28
Слика 8. Дјеца која користе интернет од куће (2012.), или на другим мјестима (2017, 2018, 2019), а која су изјавила да им је пружена било каква информација или савјет о томе како безбједно користити интернет, по старости	44

Завршни извјештај

Према подацима ИТУ-а, процјењује се да је 2019. године интернет користило 4,1 милијарда људи, што представља пораст од 5,3 одсто у односу на процјене из 2018. године.

Дјеца и млади користе интернет у разне сврхе, од тражења информација за школске пројекте до ћаскања са пријатељима. Они врло добро владају сложеним програмима и апликацијама, повезују се на интернет путем мобилних телефона, таблета и других ручних уређаја као што су сатови, iPod Touch, читачи е-књига и гејмерске конзоле.¹

Интернет такође служи као важно средство у животу различитих група дјеце и младих. Дјеци мигрантима интернет одржава везу са породицом и пријатељима и нуди поглед на културу њиховог новог окружења. Омогућава дјеци и младима са инвалидитетом да се друже и да буду укључени у активности које су недоступне ван мреже те пружа могућности да буду равноправни са вршњацима на мрежи, при чему су њихове способности видљивије од инвалидитета.

Међутим, поред пружања приступа и могућности, интернет такође може да изазове ризик и да наштети, при чему су неки подложнији томе него други. На примјер, за дјецу мигранте и омладину, посљедице кршења повјерљивих информација на мрежи могу бити драматичне - у погрешним рукама информације могу да се користе за идентификацију и циљање људи на основу њихове етничке припадности, имиграционог статуса или неке друге карактеристике идентитета²; за дјецу и младе са поремећајима из аутистичног спектра (АСД), друштвени изазови попут потешкоћа у разумијевању намјера других могу ову групу учинити рањивом на „пријатеље“ са лошим намјерама, а дјеца и млади са инвалидитетом подложнији су одбацивању, стигматизацији и манипулацији.

Многи родитељи и старатељи су у типичној заблуди да је њихово дијете безбједније ако компјутер користи код куће или у школи него негдје друго. Ово је опасна заблуда јер интернет дјецу и младе може одвести готово било гдје у свијету, а притом могу да буду изложени потенцијално опасним ризицима, баш као што би то могло да се деси и у стварном свијету. Међутим, дјеца и млади су изложени мало већем ризику од тога да им се наштети приликом приступа интернету путем паметног телефона, таблета или других ручних уређаја. То је зато што ови ручни уређаји омогућавају тренутни приступ интернету са било којег мјеста и мање је вјероватно да ће их родитељи или старатељи надгледати.

Ове смјернице су сачињене у оквиру Иницијативе за заштиту дјеце на мрежи (ЦОП), као дио ИТУ-овог глобалног плана сајбер безбједности³ са циљем успостављања основе за безбједан сајбер свијет и то не само за данашњу омладину већ и за будуће генерације. Ове смјернице се фокусирају и на дјецу из рањивих категорија, посебно на дјецу мигранте, дјецу са аутизмом и дјецу са инвалидитетом.

Смјернице су замишљене као нацрт који може да се прилагоди и користи на начин који је у складу са националним или локалним обичајима и законима и који ће се бавити проблемима који могу да утичу на сву дјецу и младе испод 18 година старости.

¹ ITU, (2019), Measuring digital development. Facts and figures 2019, <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/facts/FactsFigures2019.pdf>.

² UNICEF (2017), *The State of the World's Children 2017: Children in a Digital World*, <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/711/file/SOWC:%20Children%20in%20a%20Digital%20World.pdf>.

³ ITU (2020), *Global Cybersecurity Agenda (GCA)*, <https://www.itu.int/en/action/cybersecurity/Pages/gca.aspx>.

Конвенција УН-а о правима дјетета дефинише дијете као свако лице млађе од 18 година. Ове смјернице се баве проблемима са којима се суочавају сва лица млађа од 18 година у свим дијеловима свијета. Међутим, врло је мала вјероватноћа да ће седмогодишњи корисник интернета имати исте потребе или интересовања као 15-годишњак који тек започиње средњу школу или 17-годишњак на ивици одраслог доба. Ове смјернице су усмјерене ка давању савјета или препорука за различите контексте јер специфичне потребе захтијевају индивидуално разматрање и зато што различити локални, правни и културни фактори имају важан утицај на начин на који ове смјернице могу да се користе или тумаче у било којој земљи или региону.

1. Увод

На глобалном нивоу, сваки трећи корисник интернета млађи је од 18 година⁴, што је запањујуће с обзиром на то да је 2018. године више од половине свјетске популације користило интернет. У земљама у развоју дјеца предњаче у коришћењу интернета, одрастајући уз интернет, а прво се повезујући путем уређаја⁵.

Како ће све већи број дјеце широм свијета имати приступ интернету, остваривање њихових права све ће више обликовати оно што се догађа на мрежи. Приступ интернету је од суштинског значаја за остваривање права дјеце.

С обзиром на то да је свако треће дијете корисник интернета, још увијек постоји око 346 милиона дјеце широм свијета која нису повезана са интернетом⁶. Они који би могли посебно имати користи од могућности које интернет нуди често су најмање повезани. Видимо да у афричкој регији око 60 посто дјеце није на мрежи, у поређењу са 4 посто у Европи.⁷

У погледу приступа интернету, такође постоје значајне разлике према полу. Истраживање⁸ показује да у свим регијама, осим у сјеверној и јужној Америци, има више мушких него женских корисника интернета. У многим земљама дјевојчице немају исте могућности приступа као дјечаци, а чак и тамо гдје имају, дјевојке се у много већој мјери надгледају и ограничавају приликом употребе интернета.

Дигиталне подјеле надилазе питање приступа. Дјеца која користе мобилне телефоне, а не рачунаре, стичу по квалитету другоразредно интернетско искуство, а она која немају дигиталне вјештине или говоре мањинске језике често не могу да пронађу релевантан садржај на мрежи. Дјеци из руралних подручја чешће се дешава крађа лозинки или новца. Они такође слабије овладавају дигиталним вјештинама, проводе више времена на мрежи (посебно играјући игре) и мања је могућност родитељског надзора⁹.

И дјеца и одрасли кажу да је дигитална подјела стална брига и да захтијева посвећена улагања и креативна рјешења. Дјеца из оваквих миљеа посјећују мрежу у све већем броју, али многи немају користи од одговарајућих облика усмјеравања од родитеља, наставника и других одраслих који су важни у животу овакве дјеце. Ово дјецу стално доводи у ризик.

Интернет је постао изузетно обогаћујућа и оснажујућа технологија. Дјеца и млади су главни корисници интернета и с њим повезаних дигиталних технологија. Ове технологије трансформишу начин на који сви међусобно комуницирамо и отварају многе нове начине играња игара, уживања у музици и бављења широким спектром културних активности и учешћа, рушећи на тај начин многе баријере. Дјеца на интернету могу проширити своје видике, користећи прилике за прикупљање информација и развијање односа. Приступ ИК технологијама нуди дјецу вјештине писмености које унапређују друге облике учествовања ван мреже.

⁴ Livingstone, S., Carr, J., and Byrne, J. (2015) *Један од три: Задатак глобалног управљања интернетом у бављењу правима дјеце*. Свјетска Комисија за управљање интернетом: Штампана серија. Лондон: CIGI and Chatham House, <https://www.cigionline.org/publications/one-three-internet-governance-and-childrens-rights>

⁵ ITU (2020), *Measuring the Information Society Report*, https://www.itu.int/dms_pub/itu-d/opb/ind/D-IND-ICTOI-2018-SUM-PDF-E.pdf.

⁶ UNICEF (2017), *The State of the World's Children 2017: Children in a Digital World*, <https://www.unicef.org/uzbekistan/media/711/file/SOWC:%20Children%20in%20a%20Digital%20World.pdf>.

⁷ УНИЦЕФ.

⁸ Araba Sey and Nancy Hafkin (2019), *REPORT OF EQUALS RESEARCH GROUP, LED BY THE UNITED NATIONS UNIVERSITY (United Nations University and EQUALS Global Partnership)*, <https://i.unu.edu/media/cs.unu.edu/attachment/4040/EQUALS-Research-Report-2019.pdf>.

⁹ UNICEF (2019). *Growing up in a connected world*. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>.

Интернет пружа приступ здравству, образовним услугама и информацијама о темама које су важне за младе, али које могу бити и табу у њиховим друштвима. Дјеца и млади су врло често они који први усвајају и прилагођавају се могућностима које пружа интернет.

Ипак, неоспорно је да је интернет за собом покренуо низ изазова за безбједност дјеце и младих на које треба одговорити, како због тога што су они сами по себи важни, тако и због тога што је важно свима који су забринути да саопште да је интернет медиј којем се може вјеровати. Једнако је важно да брига за заштиту дјеце и младих онлајн не смије да постане платформа која оправдава напад на слободу говора, слободу изражавања или слободу удруживања.

Изузетно је важно за сљедећу генерацију да се осјећа безбједна приликом коришћења интернета да би, заузврат, и даље имала користи од његовог развоја. Стога је приликом расправе о безбједности дјеце и младих на мрежи неопходно пронаћи прави баланс.

Важно је отворено разговарати о ризицима по дјецу и младе на мрежи, научити их како препознати ризик и спријечити штету или се борити са повређивањем ако се оствари, без непотребног застрашивања или преувеличавања опасности.

Тешко да ће дјеца и млади озбиљно схватити било који приступ који се искључиво или углавном бави негативним аспектима технологије. Родитељи и наставници често се могу наћи у неповољном положају јер млади врло често знају више о технологији и њеним могућностима него старије генерације. Истраживање је показало да већина дјеце може разликовати малтретирање од шале или задиркивања на мрежи, препознајући да је виртуелно малтретирање створено да наноси штету. У многим дијеловима свијета дјеца заиста добро разумију неке ризике са којима се суочавају на мрежи.¹⁰

Међутим, иако би се могло закључити да су напори да се дјеца оспособе за управљање мрежним ризицима ефикасни, још увијек постоји простор за подизање свијести великог броја дјеце широм свијета, посебно међу рањивим категоријама, а заједнички напори морају да се усмјере на ту дјецу, посебно у смислу побољшања свијести о услугама подршке за жртве интернетског насиља и других облика мрежних ризика.

Пред нама се налази још много изазова. Проблеме не представља само приступ повезаном свијету. Стопа технолошких промјена представља изазове за безбједност дјеце на интернету. Многа дјеца се крећу сложеним дигиталним медијским окружењем. Развој вјештачке интелигенције и машинског учења, виртуелне и проширене стварности, велике количине података (*Big Data*), препознавања лица, роботике и интернета ствари (*Internet of Things*) постављен је да још више трансформише дјечје искуство са онлајн медијима.

Кључно је да сви актери планирају и размисле о посљедицама овог развоја по дјецу и пронађу начине да им помогну да развију потребну дигиталну писменост не само да би опстали већ и да би напредовали у дигиталној будућности. Даљње улагање у дигиталне вјештине и писменост родитеља и учитеља потребно је да би се дјеца подржала у развијању критичког мишљења и вјештина процјењивања да би им се омогућило кретање брзим протоком информација различитог квалитета тако да сви, од родитеља и старатеља до дјеце, постану дигитални грађани.¹¹

¹⁰ Од 2016, ИТУ проводи консултације у оквиру безбједности дјеце на интернету с дјецом и одраслим учесницима о релевантним питањима као што су интернетско злостављање, дигитална писменост и дјечје активности на мрежи.

¹¹ Council of Europe (2016), *Digital Citizenship Education*, <https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/home>.

Консултације ИТУ-а показале су да се неке земље труде да обезбиједи довољно ресурса за бављење питањима дигиталне писмености и безбједности дјеце на мрежи. Међутим, дјеца тврде да су родитељи, наставници, технолошке компаније и држава важни играчи у развоју рјешења која подржавају њихову безбједност на интернету. Истраживање ИТУ-а о државама чланицама показује да постоји значајна подршка појачаној размјени знања и координисаним напорима да се омогући безбједност већег броја дјеце на мрежи.

И даље је проблем балансирање прилика и ризика по дјецу на интернету. Земље чланице ИТУ-а такође су навеле да иако напори на промоцији прилика за дјецу на мрежи морају и даље бити приоритет, то мора бити пажљиво уравнотежено са правима на безбједне услове под којима могу учествовати у дигиталном свијету и имати користи од њега.¹²

¹²ITU News (2018), *Celebrating 10 Years of Child Online Protection*, <https://news.itu.int/celebrating-10-years-child-online-protection/>.

2. Шта је безбједност дјеце на интернету?

Интернет технологије нуде дјец и младима бројне могућности за комуникацију, учење нових вјештина, развијање креативности и допринос успостављању бољег друштва. Међутим, ове технологије могу донијети и нове ризике попут излагања дјеце питањима приватности, илегалног садржаја, узнемиравања, интернетског малтретирања, злоупотребе личних података, педофилског зближавања па чак и сексуалног злостављања дјеце.

Ове смјернице развијају холистички приступ за давање одговора на све потенцијалне пријетње и штете са којима се дјеца и млади могу суочити приликом развијања дигиталне писмености. Дјеца разумију да сви релевантни учесници имају улогу у њиховој дигиталној отпорности, благостању и заштити, док истовремено имају користи од могућности које интернет може да понуди.

Заштита дјеце је заједничка одговорност и на свим релевантним учесницима је да обезбиједи одрживу будућност за све. Да би се то догодило, креатори политике, приватни сектор, родитељи, његоватељи, васпитачи и други учесници морају да обезбиједи да дјеца могу да остваре свој потенцијал - на интернету и изван њега.

Родитељи, старатељи и васпитачи такође су одговорни да обезбиједи да дјеца и млади користе интернет странице безбједно и одговорно.

Последњих година приступ мобилном интернету се изузетно повећао и не постоји чаробно рјешење за заштиту дјеце и младих на интернету. Ово је глобално питање које захтијева глобални одговор свих елемената друштва, укључујући и саму дјецу и младе.

Да би одговорила на ове растуће изазове усусрет брзом развоју ИК технологија, Иницијатива за безбједност дјеце на интернету (ЦОП)¹³, међународна иницијатива са више заинтересованих страна коју је покренула ИТУ у новембру 2008. године, наставља да окупља партнере из свих сектора глобалне заједнице ради стварања безбједног и оснажујућег интернетског искуства за дјецу и младе широм свијета. Иницијатива утврђује смјернице за све релевантне заинтересоване стране, укључујући дјецу и младе у свим дијеловима свијета, о томе како заштитити себе и друге на интернету. Ове смјернице дјелују као модел који може да се прилагоди и користи на начин који је у складу са националним или локалним обичајима и законима.

Овај извјештај је у оквиру Иницијативе припремила вишеструка стручна радна група која има за циљ пружање информација, савјета и безбједносних савјета за родитеље, старатеље и едукаторе о заштити дјеце на интернету.

Стручна радна група ИТУ-а коаутор је смјерница у овом извјештају, надовезујући се на прве смјернице ИТУ ЦОП-а, издане 2009. и ажуриране 2016. године. На захтјев држава чланица ИТУ-а, ИТУ је покренуо поступак ревизије 2019. године чији је циљ био израда друге по реду верзије смјерница.

Ове нове смјернице укључују посебну ситуацију дјеце с инвалидитетом када су у питању ризици и штете на интернету, као и питања у вези са развојем нових технологија као што су мобилни интернет, апликације, интернет ствари, онлајн играчке, онлајн игрице, роботика, машинско учење и вјештачка интелигенција.

3. Дјеца и млади у повезаном свијету¹⁴

На глобалном нивоу, процјењује се да је свако треће дијете корисник интернета, а да је сваки трећи корисник интернета лице млађе од 18 година¹⁵. У 2017. години, половина свјетске популације користила је интернет; међутим, удио старосне групе од 15 до 24 године порастао је на око двије трећине.

„Одрастамо уз интернет. Хоћу да кажем, интернет је одувјек ту са нама. Одрасли се диве типа „Јупи, појавио се интернет, док је то нама савршено нормално“ (петнаестогодишњак, Србија).

Међу дјецом и младима најпопуларнији уређај за приступ интернету је мобилни телефон. Ово је значајна промјена у претходних десет година. У Европи и Сјеверној Америци, прва генерација корисника интернета остваривала је приступ интернету путем кућног компјутера, али стандардни начин приступа у већини земаља у развоју је путем мобилног уређаја.

Дјеца и млади радије користе мобилне телефоне јер их могу носити свуда; не морају га дијелити са осталим члановима домаћинства; може истовремено вршити неколико функција, попут слања порука, разговора, кликања и дијељења слика и сурфања; увијек је укључен.

„Телефон је некако једноставнији. Може се носити са собом свуда, мањи је и лакши за рад. Више волим да користим прсте него да куцам на тастатури“ (12-годишња дјевојчица, Србија).

Истраживања су показала да међу дјецом и младима који имају приступ интернету, дјевојчице и дјечаци имају сличан ниво коришћења мобилних телефона за приступ интернету. Дјечаци обично више користе десктоп компјутере.

У пракси, већина дјеце и младих приступа интернету путем више од једног уређаја, а дјечаци из свих земаља у којима је вршено истраживање имају тенденцију да користе више уређаја него дјевојчице.

Дјеца и млади проводе у просјеку око два сата дневно на интернету током седмице и отприлике дупло више током викенда. Неки се осјећају као да су непрекидно конектовани. Међутим, многи и даље имају приступ интернету од куће или имају само ограничени приступ. Па ипак, статистика је веома шаролика и постоје различита мишљења о томе колико времена дјеца проводе на интернету. Нека недавна истраживања Института DQ показују да је могуће да у Аустралији дјеца и млади проводе чак 38 сати седмично на интернету.¹⁶

¹⁴ Ово је углавном преузето из следећег извора: УНИЦЕФ (2019). Growing up in a connected world. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>. Свеобухватним истраживањем, као дијелом сличног истраживања мреже Глобал Кидс Онлајн, прикупљани су гласови дјеце из 11 земаља, у четири регије, од 2016. до 2018. (14.733 дјеце у доби од 9 до 17 година). Извјештај се фокусира на позитивне ефекте ИК технологија за дјецу и истовремено пита када употреба ИКТ постаје проблематична у животу дјеце. Сви подаци из поглавља 4 у доњем тексту преузети су из тог извјештаја. Квалитативна и квантитативна методологија на којој се заснивају ови налази могу се пронаћи код Livingstone, S., Kardefelt Winther, D., and Saeed, M. (2019). *Global Kids Online Comparative Report*, Innocenti Research Report. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence. Онлајн на: <https://www.unicef-irc.org/publications/1059-global-kids-online-comparative-report.html> Више информација о међународном истраживачком пројекту мреже Глобал Кидс Онлајн може се наћи на: [http:// globalkidsonline.net](http://globalkidsonline.net).

¹⁵ Livingstone, S., Carr, J., and Byrne, J. (2015) *Један од три: Задатак глобалног управљања интернетом у бављењу правима дјеце*. Свјетска Комисија за управљање интернетом: Штампана серија. Лондон: CIGI and Chatham House, <https://www.cigionline.org/publications/one-three-internet-governance-and-childrens-rights>

¹⁶ DQ Institute (2020), Child Safety Index, <https://www.dqinstitute.org/child-online-safety-index/>

„Одлазим у кафић јер немамо компјутер код куће. Немамо приступ интернету у школи“
(дјечак стар између 15 и 17 година, Јужноафричка Република).

„Конектован сам по цијели дан, али нисам баш по цијели дан на интернету“
(дјечак стар између 13 и 17 година, Аргентина).

Упркос налазима мреже Глобал Кидс Онлајн (ГКО) који кажу да сличан укупан број дјевојчица и дјечака има приступ интернету, чињеница је да у неким земљама дјечаци имају већу слободу у коришћењу интернета него дјевојчице, као и то да се дјевојке чешће надгледају и ограничавају приликом коришћења интернета.

Свијет забаве

Дјеца и млади често посједују интернет из низа позитивних и забавних разлога. У 11 анкетираних земаља најпопуларнија активност је, како за дјевојчице тако и за дјечаке, гледање видео-клипова. Више од три четвртине дјеце и младих људи који користе интернет кажу да видео-клипове на интернету гледају барем једном седмично, било сами или са члановима породице.

„Када је моја мама купила лаптоп, почели смо да проводимо више времена заједно; сваки викенд смо изабрали филм и гледали га заједно са мојом баком“ (15-годишња дјевојчица, Србија).

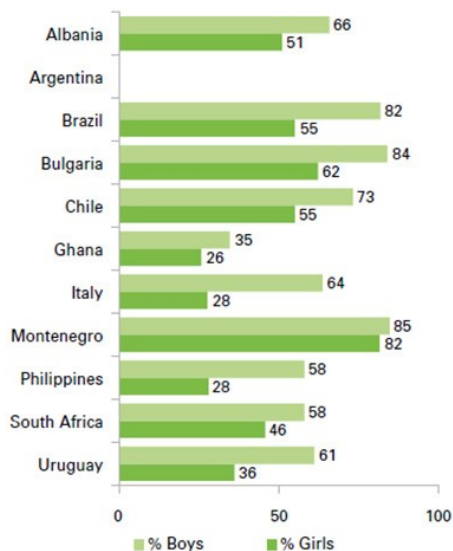
Дјеца и млади такође уживају у игрању онлајн игара, остварујући тако своје право на игру, а понекад и право на учење. Дјечаци много више играју онлајн игрице у свим испитиваним земљама. Ипак, многе дјевојке које користе интернет играју игрице на мрежи; на примјер, већина дјевојака игра онлајн игрице у Бугарској (60%) и Црној Гори (80%). Као и код гледања видео-клипова, дјеца и млади чешће играју игрице на мрежи када имају лакши приступ интернету.

„Играм онлајн игрице и на тај начин зарађујем“ (младић, 17 година, Филипини).

Одрасли се брину због тога што дјеца и млади проводе превише времена на интернету или сматрају да је онлајн забава само траћење времена. Према Глобал Кидс Онлајн, ове уобичајене забавне активности могу да пруже корисне почетне могућности дјечи и младима, што би им могло помоћи да развију интерес и вјештине за даљњи напредак ка стицању више образовног, информативног и друштвеног искуства на мрежи.

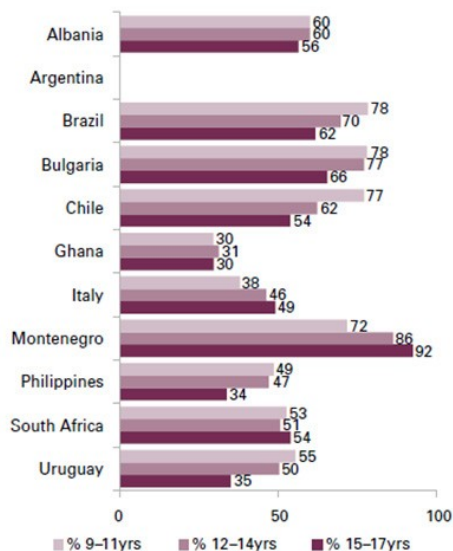
Слика 1. Дјеца (%) која најмање једном седмично играју онлајн игре, према полу и старости¹⁷

Figure 20a. Children (%) who play online games at least weekly, by gender

Question C4z-aa: How often have you played online games alone or with other people in the past month? Base: All children who use the internet.

Figure 20b. Children (%) who play online games at least weekly, by age

Question C4z-aa: How often have you played online games alone or with other people in the past month? Base: All children who use the internet.

Извор: УНИЦЕФ

Стварање нових веза

Интернет је са својим алатима за брзу размјену порука и друштвеним мрежама постао кључно мјесто сусрета на којем дјеца и млади могу да остваре своје право на слободу изражавања повезујући се са својим пријатељима и породицом те са другом дјецом и младима са којима дијеле исте интересе. У 11 анкетираних земаља многа дјеца и млади људи могу се сматрати „активним социјализаторима“, јер сваке седмице учествују у низу онлајн друштвених активности - попут чаврљања са пријатељима и породицом, коришћења различитих алата за размјену порука и умрежавања са људима који имају слична интересовања. Нека дјеца кажу да им је лакше да се изразе на мрежи.

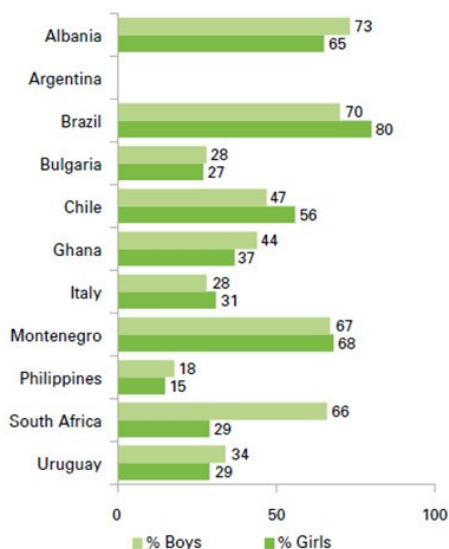
„Кад сам на интернету, могу исказати свог правог себе, нема правила... Имам преко 5000 онлајн пријатеља“ (младић који се декларише као хомосексуалац, 15 година, Филипини).

Друштвене интеракције на интернету се такође повећавају са старосном доби из различитих разлога. На примјер, неке веб-странице друштвених медија имају минималну старосну границу за дјецу и младе, који обично са годинама добијају и више слободе.

¹⁷ Овај податак је преузет са: УНИЦЕФ (2019). Одрастање у умреженом свијету. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>

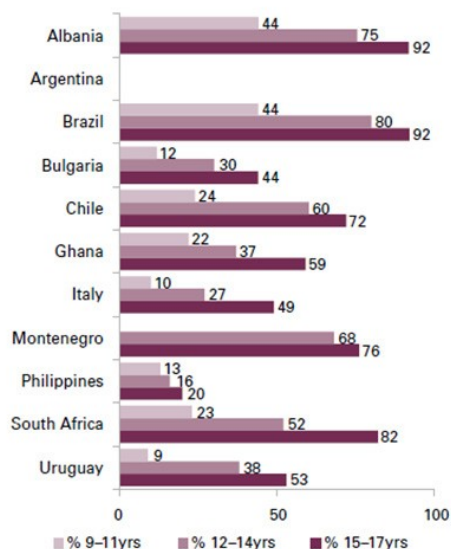
Слика 2. Дјеца (%) која се на интернету минимално једном седмично баве најмање трима друштвеним активностима, по полу¹⁸

Figure 21a. Children (%) who do three or more social activities online at least weekly, by gender

Question C4: How often have you done these social activities online in the past month? Base: All children who use the internet.

Figure 21b. Children (%) who do three or more social activities online at least weekly, by age

Question C4: How often have you done these social activities online in the past month? Base: All children who use the internet.

Напомена: Дјеца и млади су питани колико често су радили следеће друштвене активности на интернету у протеклих мјесец дана: користили интернет за чаврљање са људима из других мјеста или средина; посјеђивање интернет странице друштвених мрежа; разговор са породицом или пријатељима који живе далеко; коришћење сервиса брзих порука (instant messaging); посјеђивање интернет локације на којој људи дијеле своја интересовања или хобије.

Извор: УНИЦЕФ

Из наведеног је јасно да интернет отвара нове димензије за дружење, иако се родитељи често жале да онлајн интеракције дјеце и младих иду на уштрб личних контаката у стварном свијету.

„На забави сједе за столом. Свих десеторо је са својим малим уређајима“ (родитељи тинејџера између 15 и 17 година старости, Чиле).

Овакво понашање није својствено искључиво дјец и младима. Неки родитељи приликом дружења телефонирају или претражују интернет, што смета многој дјец и младима.

„Док ручамо за столом, тата држи телефон у рукама. То је једина прилика кад смо сви заједно и то ми стварно иде на живце“ (дјевојчица, 14 година, Уругвај).

Већим приступом интернету, дјеца и млади могу да прошире своје видике, прикупе информације и развијају односе. Уз више друштвених интеракција, било на интернету или уживо, они граде своје искуство и вјештине. Истраживање које је провела мрежа Глобал Кидс Онлајн показује да су дјеца и млади који се активније друже на интернету бољи у владању сопственом онлајн приватношћу, што им помаже да остану безбједни.

¹⁸ Овај податак је преузет са: УНИЦЕФ (2019). *Одрастање у умреженом свијету*. УНИЦЕФ Office of Research - Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>

Радост креације

Неки од интернетских садржаја које дјеца и млади проналазе и цијене произвела су друга дјеца и млади. Најчешће, у 11 земаља које је анкетирао Глобал Кидс Онлајн, 10 до 20 одсто дјеце и младих сваке седмице креира и врши *upload* свог видео-клипа или музике, или пише блог, причу или креира веб-странице сваке седмице.

„Имам блог и редовно га апдејтујем“ (дјевојка, 15-17 година, Филипини).

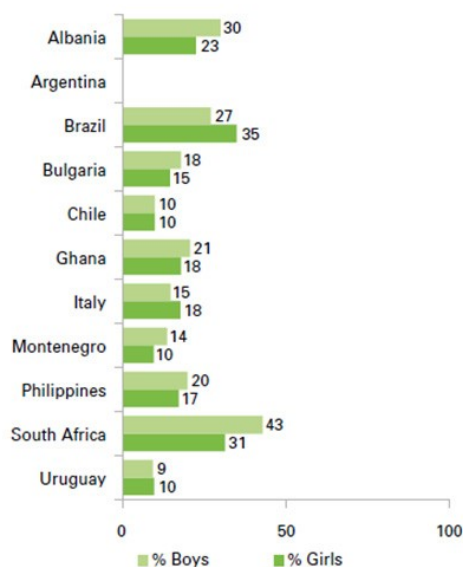
„Можете дијелити видео-клипове и игрице. Можете дијелити музику. Можете дијелити и слике, идеје, игрице“ (дјевојчица, 9-11 година, Гана).

„Правим разгледнице својеручно; постављам их на интернет. Допадају се мојим пријатељима“ (дјевојка, 15-17 година, Филипини).

„Да, знам како се хакују рачунари, али више се не бавим тиме“ (младић, 15-17 година, Филипини).

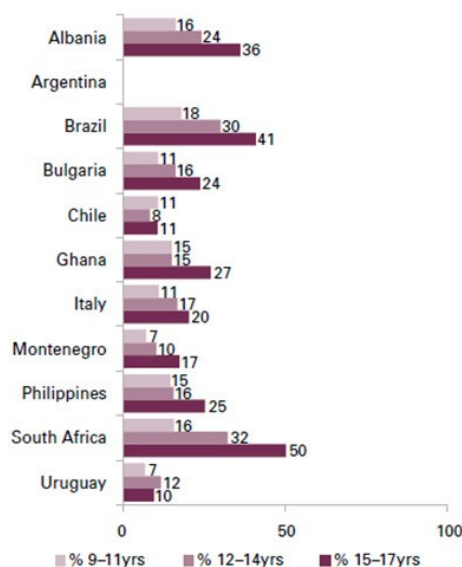
Слика 3. Дјеца (%) која се на интернету минимално једном седмично баве најмање једном креативном активносту, по полу и старости¹⁹

Figure 18a. Children (%) who do at least one creative activity at least weekly, by gender

Question C4m-n: How often have you done creative activities online in the past month? Note: In Uruguay, children were not asked about creating blogs online. Base: All children who use the internet.

Figure 18b. Children (%) who do at least one creative activity at least weekly, by age

Question C4m-n: How often have you done creative activities online in the past month? Note: In Uruguay, children were not asked about creating blogs online. Base: All children who use the internet.

¹⁹ Овај податак је преузет са: УНИЦЕФ (2019). *Одрастање у умреженом свијету*. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>

Напомена: Дјецу и младе су питали колико су често радили сљедеће креативне активности на мрежи у протеклих мјесец дана: направили властити видео или музику и дијелили их на мрежи; креирали блог, причу или веб-страницу на мрежи; објавили видео-записе или музику коју је креирао неко други.

Извор: УНИЦЕФ

Жеља за информацијама

Попут одраслих, дјеца и млади користе интернет да би користили своје право на информације. Између једне и двије петине дјеце и младих могу се сматрати „трагачима за информацијама“, јер сваке седмице врше више облика претраживања информација на интернету - да би научили нешто ново, сазнали о могућностима посла или студија, потражили вијести, здравствене информације или догађаје у свом окружењу.

Многа дјеца и млади свих старосних група користе интернет за домаће задатке или чак да би надокнадили пропуштено градиво.

„Од нас се тражило да потражимо имена министара у влади Гане, да проналазимо разне земље и њихове валуте. Могуће је сазнати чињенице о другим земљама“ (дјевојчица, 12-14 година, Гана).

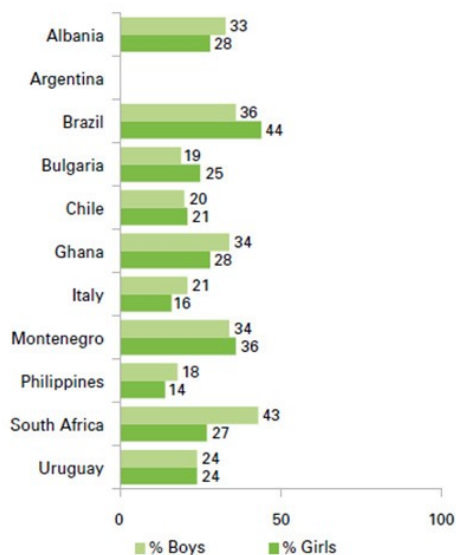
„На интернету можемо наћи све што нам треба за школу, а што не можемо наћи у уџбеницима.“ (дјевојчица, 9 година, Србија).

„Пао сам из математике па сам погледао неколико видео-клипова гдје се објашњава шта морам вјежбати“ (дјечак, 15 -17 година, Аргентина).

„Ако не идемо у школу, можете разговарати са другом и сазнати шта сте пропустили и остало. Тако да је важно, као, имати WhatsApp од друга“ (дјечак 16-17 година, Јужноафричка Република).

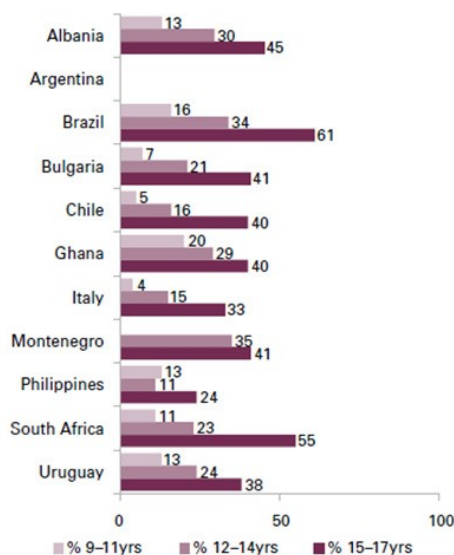
Слика 4. Дјеца (%) која на интернету врше три и више активности тражења информација најмање једном седмично, према полу и старости²⁰

Figure 17a. Children (%) who do three or more information-seeking activities at least weekly, by gender

Question C4: How often have you done information-seeking activities online in the past month? Base: All children who use the internet.

Figure 17b. Children (%) who do three or more information-seeking activities at least weekly, by age

Question C4: How often have you done information-seeking activities online in the past month? Base: All children who use the internet.

Напомена: Дјецу и младе питали су колико су често вршили следеће активности у потрази за информацијама у претходних мјесец дана: научили нешто ново претражујући на интернету; тражили информације о могућностима запослења или студија; користили интернет за школске задатке; тражили ресурсе или догађаје о свом локалном окружењу; тражили вијести онлајн; тражили здравствене информације за себе или познате особе. Аргентина је изостављена због недовољно података. *Извор:* УНИЦЕФ

Нека дјеца и млади чешће него други користе интернет за тражење информација. Подаци показују да су дјеца и млади који користе интернет за широк спектар активности у потрази за информацијама обично старији са способношћу бављења широким спектром онлајн активности и имају родитеље који подржавају и омогућавају коришћење интернета. Ово сугерише да, како одрастају уз одговарајућу врсту родитељске подршке, дјеца и млади имају склоност ка стицању више интернетског искуства и коришћења интернета за своју добробит.

Уз толико информација доступних на интернету, дјеца и млади морају имати потребне вјештине да би пронашли прави садржај и провјерили истинитост онога што проналазе.

У том погледу нема много разлике између дјевојница и дјечака, док дјеца и млади до своје тинејџерске доби постају стручнији у проналажењу онога што им треба на интернету. Чини се да дјеца и млади који гледају више видео-клипова на интернету имају боље вјештине тражења информација, можда зато што учесталијим претраживањем интернетских садржаја уче како пронаћи оно што им треба.

²⁰ Овај податак је преузет са: УНИЦЕФ (2019). *Одрастање у умреженом свијету*. UNICEF Office of Research - Innocenti, Florence, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20Summary%20Report.pdf>

Квалитет и количина информација које дјеца и млади прикупљају на мрежи зависе од њихових интереса и мотивације. Међутим, на оно што открију утицај ће имати и обим доступних информација, који је већи за свјетске језике. Ипак, мањине могу имати користи и од могућности тражења информација - чак и ако их је мање.

„Понекад, с обзиром на то да у овој школи нико не говори наш језик, укуцам нешто на ромском у YouTube и чујем наш глас, и то је лијепо, могу све разумјети" (Ромкиња, 12 година, Србија).

Једно је бити вјешт у потрази за информацијама на интернету, а друго бити у могућности провјерити јесу ли пронађене информације истините.

„Гледам стране вијести јер волим видјети како нека земља гледа на ситуацију и како друга земља гледа на исту ситуацију. Јер увијек постоје двије стране. На примјер, Америка и Русија имају различите погледе на ствари“ (дјевојчица, 16 година, Србија).

У поређењу са удјелом дјеце и младих који су рекли да имају развијене вјештине тражења информација, било је само неколико дјеце и младих који су рекли да су добри у критичкој процјени података које су пронашли.

„Толико је лажних вијести на интернету“ (младић, 15 година, Филипини).

Све у свему, изгледа да дјеца и млади још увијек не користе у потпуности могућности претраживања и провјере информација на интернету. Да бисмо то учинили, млађој дјечи поготово ће требати већа подршка, било њихових родитеља, школе или дигиталних оператера да би их подстакли и помогли им да унаприједи своја права у дигиталном свијету.

Како постати активни грађанин

Поред тражења информација и стварања садржаја, дјеца и млади могу се бавити и грађанским или политичким активностима путем интернета. Према Конвенцији о правима дјетета, дијете има грађанска права, укључујући право да буде саслушано, да се изрази и да се упозна са другима. Међутим, из истраживања које је провела мрежа Глобал Кидс Онлајн јасно је да релативно мали број дјеце и младих користи могућности грађанског ангажмана на мрежи.

Млади су највише склони политичком ангажовању путем интернета.

„Политика... Можда она не претражује конкретно политику. Али моја кћерка, на примјер, чита о политици на Facebook-у“ (родитељи тинејџера између 13 и 14 година старости, Аргентина).

„Али они такође исказују своје мишљење...на Twitter-у...и то је дијелом ангажман“ (родитељи тинејџера између 15 и 17 година старости, Аргентина).

Ризици и нанесена штета

Дјеца и млади су изложени новим ризицима када су на интернету, а који би могли да им наштете. Могли би наићи на информације о томе како наудити самом себи или починити самоубиство. Такође, могу бити суочени са говором мржње или материјалом насилног или сексуалног карактера. Истраживање које је широм свијета провела мрежа Глобал Кидс Онлајн сугерише да су дјеца и млади који се баве ширим спектром мрежних активности изложени већем броју онлајн ризика, а можда и као посљедицу повећане изложености или самоувјеренијег истраживања интернета.

Важно је и запамтити да ризик не доводи увијек до штете. Дјеца и млади људи изложени ризицима на интернету можда неће претрпјети штету ако имају знање и отпорност да се носе са искуством. Стога је важно утврдити ко је од њих најосјетљивији на повређивање путем интернета и шта је потребно да би се ризици преточили у наношење штете, и то ради ефикасне заштите дјеце и младих на мрежи без непотребног ограничавања њихових могућности.

Укупно гледајући, око 20 посто дјеце и младих људи који су анкетирани кроз мрежу Глобал Кидс Онлајн изјавило је да су у протеклих годину дана видјели веб-странице или интернетске расправе о људима који сами себи наносе бол и повређују се, док је око 15 посто дјеце и младих гледало садржај повезан са самоубиством. Анкета је такође показала да су дјеца и млади били изложени говору мржње.

У Чилеу, готово половина адолесцената у старосној групи од 15 до 17 година је прошле године видјела узнемирујући садржај. Када су их питали за детаље, споменули су широк спектар питања, укључујући интернет преваре, порнографске поп-ап огласе, штетно понашање, неугодне или застрашујуће вијести или слике, дискриминацију и узнемиравање. У Бугарској су дјеца и млади изложени ризику због веб-страница које промовишу брзи губитак килограма, а видјела их је једна четвртина испитаника.

„Постоје ружни коментари о другим људима“
(дјечак 13-14 година, Јужноафричка Република).

Између једне четвртине и једне трећине дјеце и младих који су анкетирани по том питању суочило се са насилним садржајем на мрежи или сексуалним садржајем у било којем облику медија. Понекад су дјеца и млади случајно наишли на садржај сексуалне природе; у другим приликама пријатељи су препоручивали сексуални садржај или су им га слали други, укључујући незнанце. Нека дјеца и млади тражили су сексуалне слике од других.

„Веома ме узнемирило кад ми је човјек послао порнографске слике“
(дјевојчица, 12-14 година, Гана).

„Једном ми се десило да ме је незнанац упитао колика је ‘моја цијена’ - што је значило да пита колико би га коштао сексуални однос са мном“ (младић, 16 година, Филипини).

У неколико земаља многа дјеца и млади су били изложени разним онлајн ризицима, али много мање њих је изјавило да се због тога осјећају оштећенима. Налази се разликују зависно од земље и већа је вјероватноћа да ће млади претрпјети штету него што се то дешава млађој дјеци, вјероватно зато што проводе више времена на интернету и обично су укључени у шири обим активности на интернету.

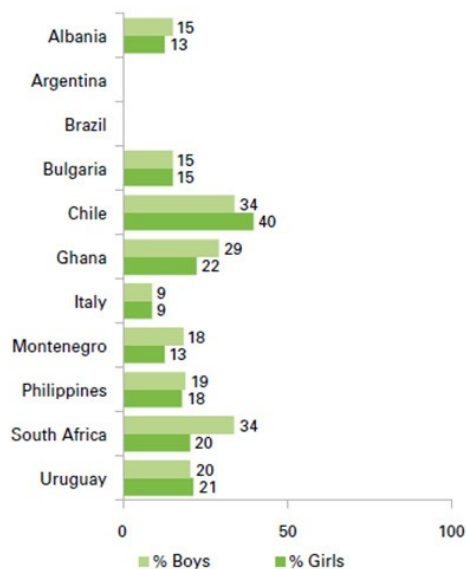
„Био сам на Инстаграму и кликнуо сам на коментар и био је баш смијешан па сам пожелио да видим шта други кажу и кликнуо сам на линк, а тамо је изненада искочила гола жена.“
(дјечак, 10 година, Србија)

„Волим коње, сви то знају. Тражила сам неке слике за слику на мом телефону и налетјела сам на грозну слику човјека који сијече коња“ (дјевојчица, 10 година, Србија).

„Био сам јако преплашен... Видио сам слику устријељеног мртвог дјечака“
(дјечак, 12-14 година, Гана).

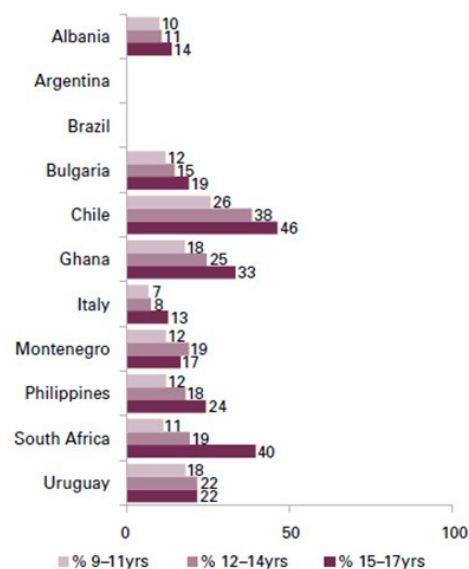
Слика 5. Дјеца (%) која су претрпјела повређивање на интернету, према полу и старости²¹

Figure 35a. Children (%) who have experienced harm online, by gender

Question F11: In the past year, has anything ever happened online that bothered or upset you in some way (e.g., made you feel uncomfortable, scared or that you shouldn't have seen it)?
Base: All children who use the internet.

Figure 35b. Children (%) who have experienced harm online, by age

Question F11: In the past year, has anything ever happened online that bothered or upset you in some way (e.g., made you feel uncomfortable, scared or that you shouldn't have seen it)?
Base: All children who use the internet.

Извор: УНИЦЕФ

Дјеца и млади се могу третирати насилнички на интернету и ван њега. На онлајн платформама, штету могу проузроковати штетне или непристојне поруке, искључивање из групних активности или пријетња. Таква искуства се често називају „сајбер малтретирање“ (*cyberbullying*). Међутим, дјеца и млади могу на сличан начин да буду повријеђени и у свакодневним интеракцијама у стварном свијету. Отприлике једнак број дјеце и младих који трпе малтретирање доживљавају то како у стварности тако и на интернету.

„Сви су почели задиркивати и завитлавати дјечака. На крају је напустио групу“ (дјечак, 13-17 година, Аргентина).

„Забринут сам у вези са сајбер малтретирањем јер ми причињава много емоционалне штете“ (дјевојчица, 14 година, Уругвај).

Како дјеца и млади реагују на наносење штете путем интернета? У почетку, они се окрећу својим пријатељима, сестри или брату. Онда можда кажу родитељима. Врло мали број дјеце и младих у анкетираним земљама тражи подршку својих наставника. Иако се млади људи суочавају са већим ризиком него млађа дјеца, они не трпе већу штету - што сугерише да са искуством долази и отпорност.

²¹ Овај податак је преузет са: Global Kids Online (2019). Global Kids Online: Компаративни извјештај, UNICEF, Office of Research – Innocenti.

Вриједно је напоменути да дјеца и млади не препознају увијек „онлајн“ и „офлајн“ као засебне просторе. За дјецу и младе, интернетска искуства - била она добра или лоша - преплићу се са осталим аспектима њиховог живота.

Приватност је приоритет

Према Конвенцији о правима дјетета, приватност је дјечје право. Приватност је важна за постизање аутономије и самоодређења и повезана је са дјететовим правом на информације, слободу изражавања и учешћа. Дјеца и млади могу да се заштите од експлоатације одбраном своје приватности. Морају пажљиво управљати својим дигиталним идентитетом и штитити своје личне податке што је више могуће.

Многа дјеца и млади показују развијене вјештине приватности у управљању својим међуљудским односима на интернету - на примјер, свјесни су података које би и не би требало да дијеле онлајн и знају како промијенити поставке приватности на друштвеним мрежама или уклонити људе са својих контаката. То сугерише да су рани напори на промоцији интернетске безбједности код дјеце и младих били прилично успјешни. Многа дјеца и млади људи развили су стратегије да би се заштитили на мрежи и свјесни су да треба да узму у обзир одређене ризике када користе интернет.

„Имам један Фејсбук налог за своје стварне пријатеље, а други за пријатеље које срећем искључиво преко интернета“ (дјевојчица, 14 година, Филипини).

„Када сам конектована, сама сам одговорна за оно што радим“ (дјевојка, 17 година, Уругвај).

Што је још проблематичније, дјеца и млади могу на интернету своје приватне податке, фотографије и комуникације изложити потенцијалном злостављању као и непримјереним и нежељеним контактима.

Дјеца и млади такође могу да успоставе контакт са људима на мрежи које касније лично упознају, иако је то још увијек релативно ријетко. Мање од једне четвртине дјеце и младих у свим земљама упознало је лицем у лице некога кога су први пут упознали на интернету.

Можда је изненађујуће да дјеца и млади углавном уживају у овим сусретима лицем у лице и изјављују да се након тога осјећају срећно – што сугерише да им је од користи што на овај начин повећавају свој круг пријатеља. С друге стране, постоји разлог за забринутост чак и у малом броју случајева када дјеца и млади пријаве да су узнемирени тим сусретима.

Родитељи који дијеле садржај о својој дјечи и младима морају размислити какав утицај то може имати на дијете. Постоје забринутости да родитељско дијељење, тзв. *sharenting* на енглеском (родитељи дијеле информације и фотографије своје дјеце на мрежи), може нарушити дјететову приватност, довести до малтретирања, изазвати срамоту или имати негативне посљедице касније у животу.²² Родитељи дјеце са инвалидитетом могу да дијеле такве информације ради тражења подршке или савјета, на тај начин доводећи дјецу са инвалидитетом у већи ризик од неповољних исхода.

Дом је тамо гдје је Wi-Fi

Један од начина да се обезбиједи да мрежни ризици не доведу до штете за дјецу и младе је побољшање смјерница за родитеље и остале о коришћењу интернета од стране дјеце и младих.

²² UNICEF and the Office of Research-Innocenti (2017), *Приватност дјеце у ери интернета 2.0 и 3.0* Изазови и прилике за креирање политике, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/Child_privacy_challenges_opportunities.pdf.

„Одрасли имају много утицаја на младе и потребно је да младима дају добар примјер који ће ови слиједити“ (дјевојчица, 13 година, Уругвај).

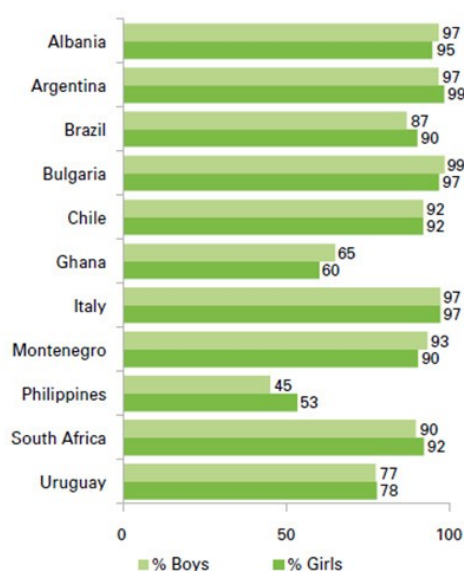
У принципу, родитељи су у снажној позицији да подрже дјецу и младе у коришћењу интернета јер дјеца и млади првенствено приступају интернету код куће.

Међутим, суочени са сложеним, захукталим технологијама, многи родитељи се не осјећају довољно самопоуздано или довољно компетентно да надгледају своју, како се чини, технолошки вјешту дјецу и младе. Родитељи су такође под утицајем популарне забринутости у вези са „временом које се проводи пред екраном (енгл. *screen time*), „зависности од интернета“ и „опасности од незнаца“. Сходно томе, родитељи долазе у искушење да се више фокусирају на то да ограниче вријеме употребе интернета своје дјеце и младих - на примјер, ограничавањем времена на интернету или забраном употребе дигиталних уређаја у спаваћим собама, током оброка или прије спавања - него на омогућавање или усмјеравање дјеце да вријеме на интернету проводе на продуктивнији начин.

У већини земаља, родитељи се највише баве тиме како млађа дјеца користе интернет, помажући им у сналажењу у дигиталном простору, истовремено им намећући више ограничења него младима. Они имају тенденцију да мање интервенишу како им дјеца одрастају, иако би тинејџери сигурно и даље имали користи од конструктивних родитељских смјерница о могућностима као и ризицима на интернету.

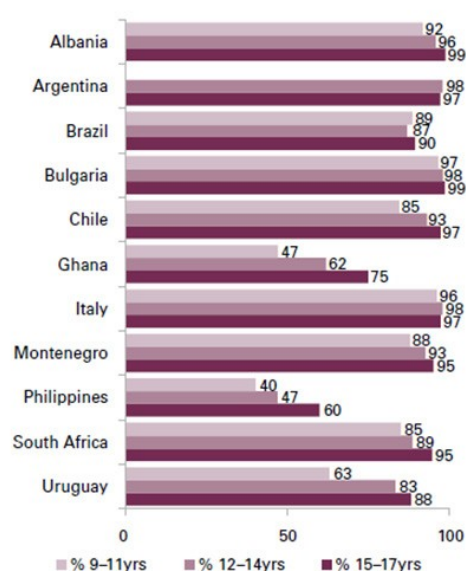
Слика 6. Дјеца (%) која користе интернет код куће најмање једном седмично, према полу и старости²³

Figure 4a. Children (%) who use the internet at home at least weekly, by gender

Question B6b: Use of internet at home at least weekly.
Base: All children who use the internet.

Figure 4b. Children (%) who use the internet at home at least weekly, by age

Question B6b: Use of internet at home at least weekly.
Base: All children who use the internet.

Извор: УНИЦЕФ

Један од разлога зашто родитељи оклијевају да се баве тиме како њихова дјеца и млади користе интернет је тај што и сами нису стручни за то.

²³ Овај податак је преузет са: Global Kids Online (2019). Global Kids Online: Компаративни извјештај, UNICEF, Office of Research – Innocenti.

4. Дјеца са рањивошћу

Дјеца и млади могу да буду подложни утицајима из низа разлога. Истраживање проведено 2019. године²⁴ показало је „да се дигиталним животима дјеце подложне утицајима ријетко придаје иста изнијансирана и деликатна пажња каква се придаје недаћама из 'стварног живота'. Поред тога, извјештај говори да у најбољем случају они [дјеца и млади] добијају исте уопштене савјете о безбједности на интернету као и сва друга дјеца и млади, а уствари је потребна специјалистичка интервенција “.

Иако су овдје истакнута три примјера специфичних рањивости (дјеца мигранти, дјеца с поремећајем из аутистичног спектра и дјеца с инвалидитетом), постоје и многе друге.

Дјеца мигранти

Дјеца и млади из мигрантских породица често долазе у неку земљу (или тамо већ живе) са одређеним скупом социокултурних искустава и очекивања. Иако се обично сматра да је технологија посредник за повезивање и учествовање, онлајн ризици и могућности могу у различитим контекстима бити много другачији. Поред тога, емпиријски налази и истраживања²⁵ уопштено приказују виталну функцију дигиталних медија:

- То је важно за оријентацију (приликом путовања у иностранство).
- То је централна функција упознавања са друштвом и усвајања културе земље у коју се одлази.
- Друштвени медији могу играти кључну улогу у одржавању контакта с породицом и вршњацима и у приступу општим информацијама.

Уз бројне позитивне аспекте, дигитални медији такође могу донијети изазове мигрантима, укључујући:

- Инфраструктуру - важно је размишљати о безбједним просторима на интернету да би мигрантска дјеца и млади могли да имају користи од приватности и безбједности.
- Средства - мигранти троше већину новца на припејд телефонске картице.
- Интеграција - поред приступа технологији, мигрантска дјеца и млади морају добити и добро дигитално образовање.

Дјеца са поремећајем из спектра аутизма (АСД)

Спектар аутизма сажима два основна домена у процесу дијагностике понашања ДСМ-526²⁶:

- Ограничено и понављајуће понашање (потреба за једноликошћу).
- Потешкоће са друштвеним и комуникативним понашањем.
- Честа истовремена појава с интелектуалним тешкоћама, језичким проблемима и слично.

²⁴ Adrienne Katz (2018), Рањива дјеца у дигиталном свијету, <https://pwxp5srs168nsac2n3fnjyaa-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2019/02/Vulnerable-Children-in-a-Digital-World-FINAL.pdf>.

²⁵ Better Internet for Kids (2017), Report on the proceedings of the Safer Internet Forum 2017, <https://www.betterinternetforkids.eu/documents/167024/1738388/Report+on+the+proceedings+of+the+Safer+Internet+Forum+2017/fa4db409-4fae-45b1-96ec-35943b7d975d>

²⁶ Cardwell C. Nuckols (2013), *The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, https://dhss.delaware.gov/dsamh/files/si2013_dsm5foraddictionsmhandcriminaljustice.pdf.

Технологија и интернет нуде бескрајне могућности дјеци и младима приликом учења, комуникације и играња. Међутим, уз ове корисне стране постоје и многи ризици на које су дјеца и млади са АСД-ом можда осјетљивији, попут:

- Интернет дјеци и младима с аутизмом може пружити могућности за дружење и посебна интересовања која можда не могу имати без интернета.
- Друштвени изазови, попут потешкоћа са разумијевањем туђих намјера, могу ову групу учинити рањивом на „пријатеље“ лоших намјера.
- Онлајн изазови су често повезани са основним карактеристикама аутизма: конкретне, специфичне смјернице могле би да побољшају интернетска искуства појединаца, али основни изазови остају.

Дјеца са инвалидитетом

Према неким од првих савјетодавних истраживања о искуствима дјеце са инвалидитетом у дигиталном окружењу, ова дјеца сматрају да је њихов дигитални и интернетски живот углавном веома сличан животу дјеце без инвалидитета. Међутим, постојао је низ јасних и важних разлика²⁷. Док их разматрамо, важно је имати на уму да се изазови и баријере са којима се суочавају дјеца са сметњама у развоју значајно разликују, у зависности од врсте и природе оштећења. Ове посебне потребе се морају узимати у обзир појединачно.²⁸

Дјеца и млади са инвалидношћу се на интернету суочавају са ризицима на сличан начин као дјеца и млади без инвалидности, али могу да се суоче и са специфичним ризицима који су повезани са њиховим инвалидитетом. Вјероватноћа да су ова дјеца доживјела сајбер малтретирање је за 12% већа него код дјеце и младих без инвалидности. Одређена дјеца и млади са инвалидношћу могу бити мање вјешти у контроли својих међуљудских односа на мрежи или у разликовању истинитих и лажних информација. Неки од њих су подложни манипулацији путем трошења новца, размјене непримјерених информација итд. Дјеца и млади са инвалидношћу често се суочавају с искљученошћу, стигматизацијом и препрекама (физичким, економским, друштвеним и оним по питању ставова) у учешћу у својим заједницама. Ова искуства могу имати негативан утицај на дијете са инвалидношћу које тражи друштвене интеракције и пријатељства на интернету, што би иначе могло да буде позитивно, да помогне у изградњи самопоштовања и створи мреже подршке. Међутим, то их може изложити већем ризику у смислу педофилског зближавања, онлајн подстицања, односно сексуалног узнемиравања. Истраживања показују да су дјеца и млади који имају потешкоће ван мреже и они са психосоцијалним потешкоћама под повећаним ризиком од таквих инцидената.²⁹

Извршиоци педофилског зближавања, онлајн подстицања, односно сексуалног узнемиравања дјеце и младих са инвалидношћу могу бити не само преступници који циљају дјецу и младе већ и они који циљају дјецу и младе са инвалидитетом. Такви починиоци могу бити „приврженици“ - лица без инвалидности која осјећају сексуалну привлачност према лицима са инвалидношћу (најчешће лица са ампутацијама и лица која користе помагала у кретању), од којих се неки чак и претварају да су и сами онеспособљени.³⁰ Активности таквих људи могу обухватати преузимање фотографија и видео-записа дјеце и младих са инвалидношћу (који су по природи безазлени),

²⁷ Lundy и сар. (2019), *ДВА КЛИКА НАПРИЈЕД, ЈЕДАН НАЗАД: Извјештај о дјеци са инвалидношћу у дигиталном окружењу*, <https://rm.coe.int/two-clicks-forward-and-one-click-back-report-on-children-with-disabili/168098bd0f>.

²⁸ *ibid.*

²⁹ Andrew Schrock и сар. (2008), *Подстицање, малтретирање и проблематични садржај*, https://cyber.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/ISTTF-LitReviewDraft_0.pdf.

³⁰ Richard L Bruno (1997), *Приврженици, варалице и имитатори: Два случаја умишљеног поремећаја, сексуални и инвалидни* <https://link.springer.com/content/pdf/10.1023/A:1024769330761.pdf>.

или дијелјења истих путем намјенских форума или налога на друштвеним медијима. Апати за извјештавање на форумима и друштвеним мрежама често немају одговарајући пут за рјешавање таквих активности.

Нека дјеца и млади са инвалидитетом могу се суочити с потешкоћама у коришћењу или чак искључењем из онлајн окружења због неприступачног дизајна (нпр. апликације које не допуштају повећање величине текста), ускраћивања траженог прилагођавања (нпр. софтвера за читање екрана или прилагодљивих контрола компјутера), или потребе за одговарајућом подршком (нпр. подучавање како се користи опрема, један на један подршка за навигацију у социјалним интеракцијама).³¹

Неки родитељи дјеце и младих с инвалидитетом могу бити презаштитнички настројени због недостатка знања о томе како најбоље усмјеравати коришћење интернета од стране дјетета или га заштитити од злостављања или узнемиравања.³² Неки родитељи дјеце и младих са инвалидитетом могу дијелити информације или медије (фотографије, видео-записи) свог дјетета у потрази за подршком или савјетом, излажући своје дијете ризику због кршења приватности и сада и у будућности. То такође носи ризик да такви родитељи буду на мети неупућених или несавјесних људи који нуде третмане, терапије или 'лијекове' за инвалидност њиховог дјетета.³³

³¹ УНО (2008), *Конвенција о правима лица са инвалидношћу и опциони протокол*, <https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>. За смјернице о овим правима, види члан 9. о Доступности и члан 21. о Слободи изражавања и мишљења и приступу информацијама

³² Lundy и сар. (2019), *ДВА КЛИКА НАПРИЈЕД, ЈЕДАН НАЗАД: Извјештај о дјеци са инвалидношћу у дигиталном окружењу*, <https://rm.coe.int/two-clicks-forward-and-one-click-back-report-on-children-with-disabili/168098bd0f>.

³³ Sonia Livingstone et al. (2019), *UNICEF Innocenti Research Brief: Постоји ли пут за учешће дјеце на интернету?* https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/IRB_2019-02%2013-2-19.pdf.

5. Нови и надолazeћи ризици и изазови

Интернет ствари

Интернет је промијенио начин на који људи живе. Интернет омогућава приступ цјелокупном скупу људског знања, било кад и било гдје. Некима је живот много лакши и „комфорнији“ него икада прије. Међутим, овај помак је уништио и неке од традиционалних стилова живота, било у пословном или у личном животу. На примјер, неки бивши пословни модели у потпуности су промијењени или негирани, а на личном нивоу изгледа да је интеракција лицем у лице умањена порастом интернета.

Важно је размотрити отворени интернет и интернет ствари: отворени интернет је само виртуелни; не постоји у свакодневној стварности и интеракција са њим је ствар избора. Ово не важи за интернет ствари, гдје су физички предмети прожети животом повезивања намијењеног побољшању наших живота – тостер са твитовима је само један такав примјер!

Могућности интернета ствари су безбројне. Интернет ствари је већ доступан у преносним уређајима, свјетлима у кући, фотоапаратима, аутомобилима, тоалетима, амбалажи, бројилима енергије, медицинским сензорима ... листа је бескрајна. Интернет ствари има потенцијал мијењања ствари набоље. Заиста, на неки начин он је уграђен у „четврту индустријску револуцију“.

Када се ови предмети користе у близини дјеце (тј. у њиховим домовима), дјеца би могла да буду изложена ризицима попут оних повезаних са употребом смарт преносне опреме или одјеће, која би потенцијално могла да дијели њихову локацију.

Постоје огромне тржишне прилике. Међутим, постоје и неки евентуални проблеми:

Технички проблеми/проблеми са приватношћу

- Безбједност уређаја - правилна заштита може да буде релативно скупа; подложен вирусима/злонамјерном софтверу (malware).
- Безбједност комуникација - енкрипција је слабија јер је енергија ограничавајући фактор. Подложен манипулацији трећих страна/крађи идентитета итд.
- Безбједност комуникација - енкрипција је слабија јер је енергија ограничавајући фактор.
- Безбједност података у облаку (cloud) - у стварности уопште не знате ко користи ваше податке.

Друштвени проблеми

- Искључивање људи
- Могућност злоупотребе података
- Могућност да технологија олакша ситуације насиља у породици³⁴

Економски проблеми

- Губитак посла

Еколошки проблеми

- Загађење у свим фазама (50 милијарди уређаја у наредних пет година)

³⁴ Julie Inman Grant, 2019, Када смарт технологија није довољно безбједна: повећање насиља у породици због уређаја повезаних на интернет, <https://www.esafety.gov.au/about-us/blog/when-smart-not-necessarily-safe-rise-connected-devices-extending-domestic-violence>.

Играчке повезане на интернет и роботика

Са порастом технолошког напретка, догодиле су се темељите промјене у животу људи чија намјена није само примјена на одрасле него, захваљујући појави „Интернета играчака“, и на дјецу и младе. Како се све више аспеката нашег живота претвара у компјутеризоване податке, потребно је размотрити како заштитити дјецу и младе и пружити им могућности за одрастање у безбједном и заштићеном дигиталном свијету.

Мишљења о роботизици су се промијенила и много се расправљало о „роботизацији“ дјетињства.³⁵ Када се на њих почело гледати као на досадне, прљаве и опасне, намијењене индустрији и као на пријетњу радној снази у фабрикама, роботи су еволуирали у алатку која се види као софистицирана, корисна и друштвена и као нешто са чим се може комуницирати у кућама и у слободно вријеме. Мада већ одавно постоје играчке у облику робота, дошло је до огромних промјена које су роботе учиниле софистициранијим. Такве играчке нису више само у облику класичног научнофантастичног робота, већ сада оживљавају кроз ход, разговор и као играчке које могу да размишљају.

У основи роботизације су се догодиле неке значајне технолошке промјене, које се могу сажети како слиједи:

- Експоненцијално повећање снаге компјутера
- Повезаност мобилних уређаја
- Датафикација и умрежене информације
- Минијатуризација сензора, микрофона и камера
- Роботско рачунарство у облаку (*cloud computing*)
- Напредак вјештачке интелигенције и машинског учења

Сири је можда један од робота са којима дјеца и млади данас најчешће комуницирају; забаван колико то може бити разговор са дигиталним асистентом, он показује дубину зрелости вјештачке интелигенције и алгоритама који је покрећу. Друштвени робот може се дефинисати као „вјештачки, отјеловљени уређај који може осјетити своје (друштвено) окружење и циљано и аутономно комуницирати са тим окружењем слиједећи друштвена правила која су везана за његову улогу.“ Друштвени роботи могу да буду посебно привлачни дјец и младима јер они брзо прихватају нове технологије и често су циљна група и као корисници нових технологија. Поред тога, поље интереса код дјеце и младих је вишеструко и разнолико, али такође и раштркано. Као резултат тога, дјеца и млади су вјероватно подложнији ефектима интеракције са роботима.

Типични примјери интеракције између дјеце и робота су:

- мобилност,
- интерактивност/реципроцитет,
- „натурализација“ (говор, гестови и вид умјесто текста),
- прилагодљивост интеракције,
- персонализација,
- о(без)тјелотворење.

³⁵ Jochen Peter на форуму за безбједнији интернет, 2017: Бољи интернет за дјецу (2017), Извјештај о раду форума за безбједнији интернет 2017, <https://www.betterinternetforkids.eu/documents/167024/1738388/Report+on+the+proceedings+of+the+Safer+Internet+Forum+2017/fa4db409-4fae-45b1-96ec-35943b7d975d>

Процеси одражавају следеће:

- антропоморфизам (исказивање људских карактеристика или понашања),
- друштвена присутност,
- укљученост,
- уочена сличност.

Постоји низ потенцијалних посљедица по когнитивни развој дјеце и младих које произлазе из њихове интеракције са роботима, како позитивних тако и негативних. Позитивни исходи укључују побољшано учење, које је персонализовано за дијете, континуирано се ажурира и олакшава самоучење. Мање позитивни исходи произлазе из „образовних балона“ који су слични „балончићима за филтрирање“ на интернету, гдје је садржај ограничен. У таквим случајевима постоји ризик од фрагментације дјететовог знања и пружања обиља чињеница, док се стил подучавања заснива искључиво на алгоритамском учењу. На примјер, када дијете постави питање Алексу (слично као што би могло поставити Google-у или Бингу), добија само један одговор, што му отежава могућност критичке процјене садржаја који му се представља.

Слични проблеми постоје и код развоја идентитета дјетета. Студије засноване на истраживањима³⁶ показале су да роботи могу играти важну улогу у животу дјеце и младих помажући им да прошире и побољшају потрагу за идентитетом током њихове адолесценције. Међутим, роботи покрећу питања приватности и постоји ризик да се могу користити као надзорни уређаји, на примјер за снимање било кога у близини робота, тиме стварајући безбједносне проблеме како родитеља тако и дјеце и младих.

Што се тиче односних аспеката, односи с роботима не морају увијек одражавати стварне односе у стварном животу. С једне стране, то би могло довести до тога да се дјеца и млади изолују од друштва, проналазећи утјеху у алгоритму који их смирује и тјеши. Међутим, то би могло значити и да роботи могу бити поуздан саговорник за „расправу“ о стварима које је тешко споменути у разговору с родитељима и вршњацима. Наш однос с роботима увијек ће бити однос слуге и господара, али роботи се све више могу "претварати да осјећају", па би дјеца и млади могли да падну у замку да овај однос сматрају аутентичним и узајамним.

Као што је рекао Jochen Peter, „роботи могу понудити више од традиционалних играчака, али представљају и огромне ризике за најмлађе кориснике“.³⁷

³⁶ Van Straten, C. L., Peter, J., & Kühne, R. (2019). Стварање односа између дјетета и робота: Наративни преглед емпиријског истраживања. *International Journal of Social*

³⁷ Van Straten, C. L., Peter, J., & Kühne, P. (2019). Стварање односа између дјетета и робота: Наративни преглед емпиријског истраживања. *International Journal of Social*

Играње онлајн игрица

Индустрија компјутерских игрица је по броју купаца и висини прихода надмашила и филмску и музичку индустрију. Штавише, појавом мобилних игара којима се може приступити на малим мобилним уређајима, број људи који игра игрице је већи него икад прије. Истраживање State of Online Gaming 2019 наглашава да је 51,8 одсто гејмера мушког, а 48,2 одсто женског пола, и то на основу одговора 4.500 конзумента игрица из Француске, Њемачке, Индије, Италије, Јапана, Сингапура, Републике Кореје, Велике Британије и Сједињених Америчких Држава, старијих од 18 година, а који играју видео-игре најмање једном седмично.³⁸ Од 2010. године, двадесет један одсто играча видео-игара у САД је старости испод 18 година.³⁹

Недавна истраживања у Француској, Њемачкој, Шпанији и Великој Британији открила су да 54 посто свих који су старости између 6 и 64 године игра видео-игрице, а 77 одсто њих игра најмање сат времена седмично. Штавише, три четвртине особа старости од 6 до 15 година у Њемачкој, Шпанији, Италији, Уједињеном Краљевству и Француској су играчи видео-игара, што чини преко 24 милиона на пет европских тржишта према GameTrack анкети за праћење. Игрице се играју на разним уређајима, али око 70% играча игра на конзолама или паметним уређајима.⁴⁰

У свијету има око 2,5 милијарде играча видео-игрица. Игрица ПУБГ је прва по броју истовремених играча са три милиона играча за један сат.⁴¹

Једна од водећих платформи за гледање гејминг видео-садржаја у свијету је Twitch која је у 2017. години чинила 54% прихода од платформе за гејминг видео-садржаје.

Куповина дијела игрице је све важнији дио играња игрица онлајн. Уз побољшану конекцију и брзину интернета, све више играча преузима своје игрице са интернета (download) умјесто да купује физичку копију игрице. Од 2018. до 2019. године, у Јужној Африци су онлајн трансакције гејмера порасле за 13%.⁴²

Иако публика постаје разноврснија, у индустрији игара још увијек доминирају мушки програмери и често задовољава претпостављену хетеросексуалну мушку публику. Нажалост, то често може довести до претјерано сексуализованих женских ликова и изразитог недостатка не-мушких, не-бијелих ликова у игрицама.

Поред понуде мобилних игара, забиљежен је и огроман раст броја онлајн игара. Не могу се све игре играти онлајн, али све играће конзоле сада могу да се повежу на интернет. Играње онлајн игара такође значи да корисници могу играти игре заједно са другима на интернету. Неке игре омогућавају корисницима да се играју искључиво с људима с којима су „пријатељи“, али друге вас могу груписати са другим играчима из цијелог свијета - понекад насумично, а понекад на основу нивоа вјештина или преференција.

Доступне су бројне врсте игара које се непрекидно мијењају. Испод су наведене неке од популарних игара и жанрова:

³⁸ Limelight Networks (2019), *Истраживање тржишта: The State of Online Gaming*, http://img03.en25.com/Web/LLNW/%7B02ca9602-173c-43a4-9ee1-b8980c1ea459%7D_SOOG2019_MR_8.5x11.pdf.

³⁹ Statista.com (2019), *Просјечна старост играча видео-игара у САД у 2019. години* | Statista, <https://www.statista.com/statistics/189582/age-of-us-video-game-players-since-2010/>.

⁴⁰ Isfe.eu (2019), *GameTrack In-Game Spending in 2019*, <https://www.isfe.eu/wp-content/uploads/2019/12/GameTrack-In-Game-Spending-2019.pdf>.

⁴¹ WEPC (2018), *2018 Video Game Industry Statistics, Trends & Data - The Ultimate List*, <https://www.wepc.com/news/video-game-statistics/>.

⁴² Chris Cleverly (2019), *Mobile Gaming in Africa*, <https://medium.com/kamari-coin/mobile-gaming-in-africa-cc8bb6d7c49b>.

Стријелац у првом лицу (*First Person Shooter*) - акционе игре фокусиране на борбу засновану на оружју или пројектилу из перспективе првог лица, нпр. Call of Duty, Overwatch, BioShock, Battlefield.

Акција-авантура – игре у којима играч пролази и истражује окружења која често укључују борбу и рјешавање загонетки, нпр. Grand Theft Auto (GTA), Super Mario, Uncharted, Legenda o Zeldi, God of War.

Спорт – игре које стимулишу стратегију и физику стварног професионалног спорта, нпр. ФИФА, Маден НФЛ, НБА.

Sandbox/Open World – игре које укључују минимално или никакво приповиједање или ограничења, омогућавајући играчу слободно лутање и мијењање виртуелног свијета по вољи, нпр. Minecraft, Terraria, Skyrim, Fallout.

Multiplayer Online Battle Arena (Moba) – онлајн игре које се играју као два конкурентска тима који покушавају да заузму или униште базу једни другима, нпр. Dota 2, Liga legendi, Heroes of the Storm, Paragon.

Постоји забринутост због зависности од онлајн игара које је Свјетска здравствена организација 2018. године дефинисала као поремећај у игрању игара.⁴³ То је дефинисано у 11. ревизији Међународне класификације болести као „образац понашања у играма („дигитално играње“ или „видео-играње“) које карактерише поремећена контрола играња, давање већег приоритета игрању игара над осталим активностима до те мјере да играње има предност над осталим интересима и свакодневним активностима, те наставком или ескалацијом играња упркос појави негативних посљедица.“ Важно је напоменути да, да би се поремећај играња игрица могао дијагностификовати, обрасци понашања повезани са овим поремећајем морали би бити видљиви најмање 12 мјесеци.

Још једна кључна брига код игара је веза до онлајн коцкања. Неке игре охрабрују кориснике да опробају срећу на лут кутији, (Loot Box) на примјер, када играч купи кутију користећи валуту игре (валута игре се купује стварним новцем) да би добили насумичну награду.⁴⁴

Недавна истраживања открила су да се глобално *loot box* тржиште процјењује на 20 милијарди фунти.⁴⁵

Вјештачка интелигенција и машинско учење

Вјештачка интелигенција изазива велико интересовање медија. Примјене вјештачке интелигенције које се тестирају постају све опсежније. Вјештачка интелигенција такође изазива забринутост због негативних предрасуда.

Важно је дефинисати вјештачку интелигенцију и машинско учење, али не постоји универзална и свестрана дефиниција. Она зависи од сврхе, фокуса и специфичних задатака. Ова разноврсност дефиниција такође одражава разне дефиниције "људске интелигенције". Такође постоји разлика између специфичних и општих задатака: људи су добри у општим задацима, док је за конкретне задатке вјештачка интелигенција заиста напредна.

Машинско учење најчешће се односи на методе у којима машине могу учити на основу података. Циљ му је да генерализује податке ради креирања модела. Машинско учење представља 80% тренутних апликација базираних на вјештачкој интелигенцији.

⁴³ WHO (2018), *WHO | Поремећај играња*, <https://www.who.int/features/qa/gaming-disorder/en/>.

⁴⁴ Parentzone.org.uk (date?) , *Шта су Loot Boxes?*, <https://parentzone.org.uk/article/what-are-loot-boxes>.

⁴⁵ RSPH (2019), *Skins in the Game A High-Stakes Relationship between Gambling and Young People's Health and Wellbeing?* <https://www.rsph.org.uk/uploads/assets/uploaded/a9986026-c6d7-4a76-b300ba35676d88f9.pdf>.

Када је вјештачка интелигенција у питању, треба размотрити низ питања:

- Лоше дефинисани проблеми - дефиниција проблема је кључ успјеха.
- Расположивост података - врло често су подаци погрешни, неприкладни, „прљави“ или недовољни. Подаци који се користе за обуку и развој вјештачке интелигенције и алгоритамских услуга вјероватно ће се добити од одраслих корисника. То може значити да алгоритамски системи доношења одлука и препознавање образаца који користе вјештачку интелигенцију могу бити усмјерени на одрасле и зато резултирати услугама које дјеца погрешно разумију / погрешно категоризују. На сличан начин, скупови података и модели који се користе за обликовање и информисање процеса доношења одлука код вјештачке интелигенције можда неће тачно представљати или узети у обзир потребе неких људи због њихове етничке припадности, пола, инвалидитета итд. Стога, дјеца у овим недовољно заступљеним групама могу доживјети додатни, унакрсни недостатак који је вјештачка интелигенција додатно сложила или искористила.
- Занемаривање разумијевања - понекад ствари функционишу случајно или је модел добар, али за нешто друго осим за почетни проблем - на примјер, било је прича у медијским извјештајима када је вјештачка интелигенција погрешно идентификовала слике у претрагама.⁴⁶
- Цијена грешака.

Вјештачка интелигенција је невјероватан напредак, али загонетка коју ствара слична је оној код самоходног аутомобила.⁴⁷

⁴⁶ James Vincent (2019), *Ако можете препознати шта је у овим сликама, паметнији сте од вјештачке интелигенције* <https://www.theverge.com/2019/7/19/20700481/ai-machine-learning-vision-system-naturally-occurring-adversarial-examples>.

⁴⁷ Amy Maxmen (2018), *Дилеме око самоходних аутомобила откривају да морални избори нису универзални* <https://www.nature.com/articles/d41586-018-07135-0>.

6. Разумијевање ризика и штета

Слика 7. показује класификацију онлајн ризика код дјеце. Признаје се да постоје и ризици везани за здравље и добробит (прекомјерна употреба, недостатак сна итд.).

Слика 7. Класификација онлајн ризика по дјецу⁴⁸

	САДРЖАЈ Дијете у улози примаоца порука масовне производње	КОНТАКТ Дијете у улози учесника интеракције коју је иницирала одрасла особа	ПОНАШАЊЕ Дијете у улози насилника/жртве
Агресивне	Насилан садржај или садржај са приказима крви	Узнемиравање, ухођење	Онлајн вршњачко насиље, непријатељско опхођење према вршњацима
Сексуалне	Порнографски садржај	Врбовање, сексуално искориштавање од стране непознате особе	Сексуално узнемиравање, „секстинг“
Вриједносне	Садржај који обилује расизмом и говором мржње	Убеђивање на идеолошкој основи	Потенцијално штетан садржај генерисан од стране корисника
Комерцијалне	Оглашавање и пласман производа	Прикупљање и злоупотреба личних података	Коцкање, повреда ауторских права

Извор: EU Kids Online (Livingstone, Haddon, Görzig, and Ólafsson (2011))

Студија случаја 1

Ово је примјер дјечака који је гледао видео који приказује како припадници ИСИЛ-а убијају пилота јорданске авио-компаније. Дјечак је причу и оно што се догодило чуо у вијестима које су емитоване на радију док је дјечак са својом мајком ишао кући из школе. Постављао јој је питања, али она није била спремна да разговара о томе. Искључила је радио и ћутке су се одвезли кући. Дјечак је био заиста забринут због онога што је чуо - пилот је жив спаљен - а кад се вратио кући, потражио је догађај на интернету да би сазнао више и покушао да разумије шта се догодило. Једна од ствари које му је понудио претраживач био је снимак који приказује шта се догодило - објавио га је канал који преноси вијести. Дјечак је рекао да зна да би требало да престане да га гледа чим снимак почне, али није могао и погледао је цијели снимак. Снимак га је узнемирио; имао је ноћне море и био је врло потресен цијелим догађајем - међутим, никоме није рекао јер се уплашио њихове реакције и искрено је осјећао да би га кривили.

¹ CBS News (2015), *Снимак ИСИЛ-а на којем се види спаљивање јорданског пилота*, <https://www.cbsnews>

⁴⁸ Livingstone, S., Haddon, L., Görzig, A., i Ólafsson, K. (2011). *Ризици и безбједност на интернету: Перспектива европске дјеце*. Цјелокупни налази. ЛСЕ, Лондон: ЕУ Кидс Онлајн, <http://eprints.lse.ac.uk/33731/>

Можда је одговор мајке разумљив и показује да ће се одрасли често борити с неким садржајем који може бити доступан на интернету. Без обзира на то колико изазовни и тешки могу бити ови разговори, важно их је водити. Родитељи морају бити вољни да саслушају своју дјецу и створе окружење у којем ће се моћи водити дискусија о свим проблемима који муче дјецу.

Садржај

- Изложеност илегалном, односно потенцијално штетном садржају, попут порнографије, коцкања, веб-страница за самоповређивање и другог садржаја неприкладног за дјецу и младе. У већини случајева оператери ових веб-страница не предузимају ефикасне мјере да ограниче приступ дјеци и младима.
- Изложеност контакту са другим корисницима.
- Самоповређивање, деструктивно и насилничко понашање.
- Изложеност радикализацији и расизму и другим дискриминаторским говорима и сликама.
- Ослањање на или коришћење нетачних или непотпуних података са интернета или података из непознатог или непоузданог извора.
- Стварање, пријем и ширење илегалног и штетног садржаја.

Онлајн манипулација

Дјеца и млади људи су све присутнији у онлајн окружењу попут друштвених мрежа, гдје су изложени различитим садржајима, алгоритамски филтрираним, с намјером да њима манипулишу на овај или онај начин. Примјери укључују политичку манипулацију (промовисање одређених политичких ставова), лажне вијести (ширење лажних информација у политичке, комерцијалне или друге сврхе), рекламирање (стварање ране везаности дјеце и младих за одређене марке или производе).

Ова алгоритамски прилагођена окружења могу у великој мјери да утичу на здрав развој, размишљања, склоности, вриједности и навике дјеце и младих, изољујући их у „филтер балончиће“ и спречавајући их у слободном истраживању и приступу широком спектру мишљења и садржаја.

Контакт

- Претварање да сте неко други, често друго дијете, као дио намјерног покушаја наношења зла, узнемиравања или малтретирања неког другог.

Онлајн подстицање или педофилско зближавање

Конвенција Савјета Европе о заштити дјеце од сексуалног искориштавања и сексуалног злостављања (Ланзароте конвенција) предвиђа да је педофилско зближавање (подстрекавање дјеце на сексуалну забаву) намјерни приједлог, путем информационих и комуникационих технологија, одраслог лица за сусрет са дјететом које није достигло законску старосну границу за сексуалне активности, и то у сврху вршења дјела сексуалног злостављања или израде материјала у смислу сексуалног злостављања дјеце.⁴⁹ Подстрекавање не мора неопходно завршити састанком уживо. Оно може остати онлајн, али свеједно озбиљно наштетити дјетету, на примјер путем производње, посједовања и дистрибуције садржаја ове врсте.⁵⁰

⁴⁹ Савјет Европе (1957), Члан 23 Споразума бр. 201: Конвенција о заштити дјеце од сексуалног искориштавања и сексуалне злоупотребе, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list>.

У контексту сексуалног подстрекавања или педофилског зближавања, већи је фокус на процесу виктимизације, јер је истраживање у великој мјери обухватило саму дјецу и младе.

Студија случаја 2

Ово је примјер 13-годишње дјевојчице којој су на Инстаграм мушкарци слали непримјерене слике. Човјек је дијелио своје голе слике, а такође је замолио дјевојку да му пошаље своје голе слике. Дјевојчица га није послушала, блокирала је мушкарца, пријавила га Инстаграму и такође разговарала са неком од својих пријатељица да провјери да ли им се можда исто догодило и – испоставило се да јесте. Иако је учинила све што је требало да учини, дјевојчица није рекла родитељима плашећи се њихове реакције. Била је увјерена да ће јој рећи да више не може користити Инстаграм, а то није долазило у обзир. Објаснила је да су на Инстаграму сви њени пријатељи дијелили вијести, оговарали, договарали се, разговарали о томе што се тог дана догодило у школи и тако даље. Дјевојчица је искрено вјеровала да ће јој родитељи (у жељи да је заштите) рећи да мора престати да користи платформу (Инстаграм). Проблем је у томе што дјевојчица није учинила ништа лоше – човјек који је послао слике је био тај који се понашао непримјерено. Разумљива је реакција родитеља да желе да заштите своју дјецу, али сигурно није у реду кажњавати ваше дијете због нечега што је неко други учинио. Трбало би да претпоставимо да је већина ствари или све ствари које је ова дјевојчица радила на Инстаграму била апсолутно у реду. Важно је да родитељи размисле о својој реакцији када им дјеца испричају о проблему са којим су се сусрели на интернету. Они такође треба да саслушају своју дјецу и пруже им подршку.

Насиље и узнемиравање.

Малтретирање је малтретирање гдје год се и на било који начин деси. Онлајн малтретирање може бити посебно узнемирујуће и штетно јер се шири више и са већим степеном публицитета. Штавише, електронски циркулисани садржај може се поновно појавити у било којем тренутку, што жртви насиља отежава завршетак инцидента; може да садржи штетне визуелне слике или повредљиве ријечи; садржај је доступан 24 часа дневно. Малтретирање електронским путем може да се догоди било кад тако да може задирати у жртвину приватност чак и на иначе "безбједним" мјестима као што су код куће, личним подацима се може манипулисати, мијењати визуелне слике и просљеђивати другима. Поред тога, малтретирање се може вршити и анонимно.⁵¹

⁵⁰ Комисија страна потписница Конвенције о заштити дјеце од сексуалног искоришћавања и злоупотребе (2015), *Мишљење о члану 23. Ланзароте конвенције и информативно обавјештење истог*, <http://rm.coe.int/coermpubliccommonsearchservices/displaydctmcontent?documentid=090000168064de98>.

⁵¹ Dr Tanya Byron (2008), *Извјештај прегледа Бајрон: Безбједнија дјеца у дигиталном свијету*, <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20120107041050/>, <https://www.education.gov.uk/publications/eorderingdownload/dcsf-00334-2008.pdf>.

Дјеца и млади који су виктимизирани ван интернета вјероватно ће бити виктимизирани и онлајн.⁵² Према недавним студијама, већа је вјероватноћа да ће дјеца са инвалидитетом доживјети злостављање било које врсте⁵³, а поготово да ће доживјети сексуалну виктимизацију⁵⁴, чиме су изложени већем ризику на интернету. Виктимизација може да укључује малтретирање, узнемиравање, искључење и дискриминацију на основу стварне или замишљене инвалидности дјетета или на основу аспеката повезаних са инвалидношћу дјетета, попут начина на који се понаша или говори или опреме или услуга које користи. Неки од ризика могу да укључе сљедеће:

- Клевету и нарушавање угледа.
- Неовлаштено коришћење кредитних картица: кредитне картице родитеља или друге особе које се могу користити за плаћање чланарина и осталих накнада за робу и услуге.
- Противзаконите покушаје лажног представљања корисника интернета, прије свега ради стицања финансијске користи. У неким случајевима то може укључивати крађу идентитета, иако је то обично повезано са покушајима преваре одраслих.
- Нежељено оглашавање: неке компаније спамују дјецу путем веб-страница ради продаје производа. Ово поставља питање пристанка корисника и начина на који би пристанак требало добити. У овој области нема довољно закона и врло је тешко одредити када дјеца и млади могу разумјети трансакције података. Чињеница је да је примјена ових правила већ постала велики проблем, који приступ мобилним телефонима наглашава.
- Нежељени контакт, посебно са одраслим варалицама које се представљају као дјеца и млади.

Понашање

- Откривање личних података што доводи до ризика од физичке штете.
- Физичка повреда кроз стварне сусрете са познаницима на интернету, уз могућност физичког и сексуалног злостављања.
- "Секстинг" (Sexting) тј. дијелење интимних слика, што може резултирати сексуалним узнемиравањем, изнуђивањем, педофилским зближавањем и злостављањем на основу слика.⁵⁵

Секстинг

Уобичајено понашање тинејџера је 'секстинг' (дијелење сексуализованих слика или текстова путем мобилних телефона). Овакве слике и текст често дијеле партнери у вези или са потенцијалним партнерима, али понекад заврше дијелењем са много широм публиком. Сматра се да је мало вјероватно да млади тинејџери могу адекватно да разумију импликације оваквог понашања и потенцијалних ризика које оно носи.⁵⁶

Озбиљна забринутост због секстинга је да дјеца и млади можда стварају илегални материјал за сексуално злостављање дјеце, што би могло довести до озбиљних законских санкција. Неке од опасности су сљедеће:

- Циљање путем спамова и реклама од компанија које користе интернет странице за промоцију производа који су у вези са старосном доби или интересовањима.

⁵² Andrew Schrock i sar. (2008), *Онлајн опасности по младе: Подстречавање, узнемиравање и проблематични садржај*, https://cyber.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/RAB_Lit_Review_121808_0.pdf

⁵³ УНИЦЕФ (2013), *Извјештај о стању дјеце у свијету: Дјеца са инвалидношћу*, https://www.unicef.org/publications/files/sowc2013_exec_summary_eng_lo_res_24_apr_2013.pdf.

⁵⁴ Mueller-Johnson, Eisner and Obsuth (2014), *Сексуална виктимизација младих са физичким хендикепом: Испитивање стопа преваленције и ризик и фактори заштите*, <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0886260514534529>

⁵⁵ Ланзароте комисија (2019), *Мишљење о сексуално сугестивним или експлицитним сликама односно видео-записима дјеце које праве, дијеле и шаљу се другој дјецу* <https://rm.coe.int/opinion-of-the-lanzarote-committee-on-child-sexually-suggestive-or-exp/168094e72c>

⁵⁶ UNICEF (2011), *Child Safety Online: Глобални изазови и стратегије*, http://www.unicef.it/allegati/child_safety_online_1.pdf.

- Понашање које резултира здравственим ризицима као што је вријеме проведено испред екрана: Компулзивна и прекомјерна употреба интернета, односно мрежних игара на штету друштвених, односно активности на отвореном важних за здравље, изградњу повјерења, социјални развој и општу добробит.
- Кршење властитих или туђих права плагијатом и постављањем садржаја (посебно фотографија) без дозволе. Снимање и постављање неприкладних фотографија без одобрења показало се штетним за друге.
- Кршење туђих ауторских права, нпр. преузимањем музике, филмова или ТВ програма за које треба платити.
- Погрешно представљање старости: било дијете које се претвара да је старије да би добило приступ неприкладним веб-локацијама или старија особа која се претвара да је дијете.
- Коришћење родитељског налога е-поште без пристанка: родитељски пристанак потребан је за активирање неких онлајн налога, што родитељима може бити проблем да обришу након активирања. Дјеца и млади користе ову методу да заобиђу тражење дозволе.

Истраживање ЕУ Кидс Онлајн 2020 приказује како дјеца и млади користе нове медије за разлику од тога како се мисли да га користе.⁵⁷ Друга истраживања се баве тиме на који начин дјеца мисле да њихова права треба да буду заштићена у дигиталном окружењу⁵⁸, као и радом на искуствима дјеце са инвалидношћу.⁵⁹

Главни циљ онлајн безбједносне кампање је промјена понашања, укључујући подстицање безбједнијег понашања дјеце и младих на интернету, подстицање ефикасног родитељства онлајн и подстицање других који комуницирају с дјецом и младима да их науче да буду безбједни на мрежи (чланови шире породице, наставници итд.).

Интернетску безбједност дјеце и младих не треба гледати изоловано, већ као ону која има заједничке карактеристике у низу иницијатива које се тичу дјеце и младих, њихове безбједности и интернета.

⁵⁷ Smahel, D., Machackova, H., Mascheroni, G., Dedkova, L., Staksrud, E., Ólafsson, K., Livingstone, S., and Hasebrink, U. (2020). *EU Kids Online 2020: Резултати анкете из 19 земаља*. ЕУ Кидс Онлајн, <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/eu-kids-online/reports/EU-Kids-Online>

⁵⁸ Савјет Европе (2017), То је наш свијет: Дјечја виђења заштите њихових права у дигиталном свијету, <https://rm.coe.int/it-s-our-world-children-s-views-on-how-to-protect-their-rights-in-the-/1680765dff>.

⁵⁹ Lundy и сар. (2019), ДВА КЛИКА НАПРИЈЕД, ЈЕДАН НАЗАД: Извјештај о дјеци са инвалидношћу у дигиталном окружењу, <https://rm.coe.int/two-clicks-forward-and-one-click-back-report-on-children-with-disabili/168098bd0f>.

7. Улога коју могу играти родитељи и старатељи

Родитељи треба да подрже дјецу и младе да би могли имати безбједну корист од технологије. Требало би да имају уравнотежен приступ и препознају широк спектар предности које интернет може пружити. Родитељи су можда склони да се фокусирају на бројне позитивне стране у образовању/вјештинама које се могу стећи на интернету, али важно је и да размотре и уваже друштвене користи које дјеца могу стећи – игра и истраживање личних интересовања могу дјецу да представљају кључни мотиватор за коришћење интернета. Њихово разумијевање може помоћи родитељима да се боље укључе и подрже дјецу. Да би се обезбиједило да дјеца и млади користе интернет странице на безбједан и одговоран начин, родитељи, његоватељи и старатељи треба да буду свјесни слjedeћег:

1. Упознати се са ризицима и могућностима које њихова дјеца и млади могу срести на интернету. Важно је бити у стању препознати потенцијалне пријетње са којима се њихова дјеца могу суочити, истовремено имајући у виду да ризици можда неће резултирати штетом.
2. Активно пратити шта дјеца раде на интернету, врсту садржаја коју гледају, дијеле или креирају, услуге, платформе и игре које користе и људе с којима се повезују. Родитељима је увијек корисно испробати услуге које њихова дјеца користе.
3. Родитељи би требало да се упознају са добрим веб-локацијама и играма за учење и забаву које могу да користе са својом дјецом. Добра веб-страница или игра има посебну безбједносну страницу са јасним линковима, механизмима извјештавања и смјерницама за дјецу и младе и њихове родитеље, односно старатеље.
4. Водити редован, искрен и отворен дијалог са дјецом и младима који је примјерен старости и који се с временом мијења.
 - а. Побрините се да дјеца и млади разумију опасности на које могу наићи и да се договоре о радњама које ће предузети, попут разговора са вама, ако на опасност наиђу.
 - б. Подстакните дјецу и младе да размишљају о томе како могу бити добар дигитални грађанин, водећи рачуна о томе шта они дијеле о себи и другима и помажући им да усвоје позитиван начин понашања на интернету.
 - ц. Подстакните критичко размишљање о ономе што виде онлајн, разговарајте о томе да нису сви оно за шта се представљају или да оно што виде можда није истина. Разговарајте о манипулацији сликом о себи и лажним вијестима које желе да искористе људе.
 - д. Разговарајте о притиску вршњака и страху од пропуштања и о контроли онлајн пријатељстава.
 - е. Разговарајте о привлачности ЗД технологије која ствара зависност, а посебно о бесплатним услугама, гдје су вријеме које проводе на интернету и подаци које дијеле валута или пословни модел.
5. Побрините се да дијете зна када и гдје може добити помоћ. То би могао бити њихов родитељ или његоватељ, учитељ или друга одрасла особа од повјерења. Подстичите увјерење да би, ако доживе нешто узнемирујуће на интернету, требало да поразговарају о томе са одраслом особом од повјерења.
6. Договорите се о породичним правилима за употребу повезаних уређаја, подразумевајући да су родитељи или старатељи узори за понашање на интернету.
7. Побрините се да дјеца имају уравнотежену врсту активности онлајн тако да њихово вријеме онлајн буде квалитетно проведено и да садржи комбинацију активности која укључује учење, стварање и повезивање на позитиван начин.

Користите уграђене алате за преглед образаца употребе у вези са количином времена које се троши на апликације и услуге.

8. Провјерите да ли ви и ваша дјеца знате да користите алате. Велики је број алата који могу помоћи родитељима у 'управљању' онлајн технологијом у кући и ван ње.
 - а. Узмите у обзир све повезане уређаје, а не само оне типичне попут паметних телефона, таблета и рачунара. Укључите играће конзоле, личне асистенте, смарт телевизоре и све друге уређаје који се повезују на интернет.
 - б. Користите старосна упозорења да бисте лакше одлучили којем садржају, играма, апликацијама и услугама дјеца и млади имају приступ. Имајте на уму да се старосна упозорења могу разликовати у електронским трговинама апликација (App Store) и на стварним платформама. Размислите о употреби поставки за контролу апликација и игара које се могу преузети и користити.
 - ц. Користите мрежну филтрацију, која се често назива родитељским надзором, и безбједне претраживаче или контроле за филтрирање садржаја којем дјеца и млади могу да приступе на мрежи.
 - д. Као породица, схватите како и када пријавити било који садржај због којег су несретни или забринути или онај за који сматрају да крши услове и одредбе. Потребно је да знате како блокирати нежељене или непозване контакте.
 - е. Размислите врло добро о употреби апликација за надгледање и технологија које прате дјечју употребу интернета. Ове апликације и технологија могу имати нежељене посљедице у смислу тога да дијете више сакрива своје понашање на интернету, а такође може нанијети штету у ситуацијама породичног насиља. Ако их ипак користите, објасните дјетету шта пратите и зашто то радите.
 - ф. Како дјеца и млади старе и сазријевају, важно је да преиспитујете употребу контрола и ограничења да бисте били сигурни да одговарају старости дјетета; важно је његовати отпорност свог дјетета да би могло да напредује на интернету.
9. Научите своју дјецу да не дијеле приступне лозинке са пријатељима или браћом и сестрама. Размислите о томе када и гдје дијеле личне податке, на примјер, профил који се може видјети глобално можда ће хтјети користити слику профила на којој није он или она и свести на минимум количину личних података о својој старости, школи и локацији.
10. Немојте претпостављати да сви на интернету циљају ваше дијете. Генерално гледано, дјечје веб-странице могу да буду безбједне и могу да пруже дивно, креативно социјално и образовно искуство за ваше дијете, али не заборавите да останете укључени и свјесни.
11. Останите мирни и немојте пребрзо доносити закључке ако чујете или видите нешто што се тиче понашања вашег дјетета или понашања једног од његових пријатеља на интернету. Избјегавајте пријетње уклањањем или одузимањем уређаја јер они неким младим људима могу бити спас у друштвеном смислу. Ако се ваше дијете боји да ћете склонити уређаје, вјеројатно ће бити све мање вољно да повјерава своје евентуалне проблеме или недоумице.
12. Опоравак и учење из искуства су витални елементи развоја дигиталне отпорности. Ако дјеца доживе ризик или неправедан третман на интернету, родитељи им могу помоћи да пронађу начине за опоравак тако да могу безбједно искористити позитивне аспекте када је то примјерено и избјећи искључење гдје је то могуће.

Гдје затражити помоћ?

Многе земље имају линије за помоћ на којима дјеца и млади могу да пријаве проблем. Оне су нашироко објављене, а различите земље имају различите приступе изношењу ове поруке. Важно је да дјеца и млади схвате да никада није касно пријавити проблем и да тиме могу да помогну другима.

Иако дјеца и млади признају да себи понекад допуштају ризично понашање, не показују велику забринутост због карактеристичних ризика ове врсте понашања и показују склоност ка покушају рјешавања проблема индивидуално или у оквиру вршњачких група. Ово сугерише да се обраћају родитељима или другим одраслима само у случајевима потенцијално 'драматичних' проблема. Ово је проблем посебно код старијих дјечака за које је вјероватније да ће користити само дугме „Пријави злоупотребу“⁶⁰ (какав је развио Virtual Global Task Force), умјесто да додатно контактирају родитеље или друге одрасле особе. Међутим, то није случај са свом дјецом и младима. Можемо видјети да дјеца и млади који су свјесни ризика сами врше надзор својих активности, али често не дијеле мишљење о новим технологијама које имплицирају да би одрасли требало да буду главни за оцјењивање и праћење понашања дјеце и младих.⁶¹ Потребно је бити опрезан у прављењу једноставних разлика између офлајн и онлајн свијета, јер то све више има везе са онлајн технологијама. За многу дјецу и младе ово значи пажљиво одабирање између могућности које технологија нуди (попут истраживања њиховог идентитета, успостављања блиских односа и повећане друштвености) и ризика (који се тичу приватности, неспоразума и насилних пракси) које пружа комуникација путем интернета.⁶²

Родитељи и едукатори треба да буду свјесни да ако сумњају на сексуално злостављање на интернету, преступника треба блокирати, а комуникацију задржати као доказ. Родитељи никада не би требало да гледају сексуалне слике које је направило њихово дијете или друга дјеца. Ове материјале треба предати полицији, а злостављање или искоришћавање дјеце на мрежи пријавити надлежном органу. Родитељи никада не би требало да се представљају као своје дијете да би „доказали“ злостављање.

Додатне информације о томе како пријавити сексуалне слике дјеце можете пронаћи

овдје: Internet Watch Foundation – <https://www.iwf.org.uk/>

NCMEC – <https://report.cybertip.org/>

Europol – <https://www.europol.europa.eu/report-a-crime/law-enforcement-reporting-channels-child-sexual-coercion-and-extortion>

⁶⁰ Europol (2019), *2019 Virtual Global Taskforce Releases Environmental Scan*, <https://www.europol.europa.eu/newsroom/news/2019-virtual-global-taskforce-releases-environmental-scan>.

⁶¹ Manida Naebklang (2019), *Report of the World Congress III against Sexual Exploitation of Children & Adolescents*, https://www.ecpat.org/wp-content/uploads/legacy/ECPATWCIIIReport_FINAL.pdf.

⁶² Livingstone (2008), *Taking Risky Opportunities in Youthful Content Creation: Teenagers' Use of Social Networking Sites for Intimacy, Privacy and Self-Expression*, <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444808089415> (last visited 16 January 2020).

8. Смјернице за родитеље и старатеље

Безбједносни савјети се ослањају на анализу прикупљених података и доступна истраживања. Овај дио извјештаја је намијењен пружању смјерница родитељима, његоватељима и старатељима (и едукаторима на посебном попису) који ће им помоћи да науче дјецу и младе како имати безбједно, позитивно и вриједно искуство док су на интернету.

Родитељи, његоватељи и старатељи морају узети у обзир тачну природу локација и дјететово разумијевање опасности и вјероватноће да родитељ може смањити ризике, прије него што одлуче које је окружење погодно за њихово дијете.

Интернет има велик потенцијал као средство за оснаживање дјеце и младих да помажу и пронађу ствари за себе. Кључни циљ је подучавање позитивних и одговорних облика понашања на интернету. У Табели 1. су раздвојена питања о кључним подручјима која родитељи и старатељи треба да размотре.

Табела 1. Кључне области разматрања за родитеље, његоватеље и старатеље

Родитељи, старатељи		
	Кључне области разматрања	Опис
Безбједност ваше технологије	1. Разговарајте са својом дјецом. Покушајте да се бавите неком онлајн активношћу са њима.	<p>Занимајте се за оно што раде на мрежи, разговарајте с њима. Важно је да дјеца и млади не осјећају да им родитељи не вјерују. Филтрирање, надгледање и ограничавање приступа је важно, али то мора ићи упоредо са дијалогом и расправом.</p> <p>Када дјеца и млади проводе вријеме с другима ван куће, они имају приступ другим (могуће неограниченим) уређајима, дакле, потреби за добром комуникацијом - хоће ли вам рећи ако нешто пође по злу?</p> <p>Важно је не претјеривати ако вам дјеца и млади говоре о нечему што се догодило на интернету. Важно је да вам кажу шта се догодило, а исправна реакција чини да они осјећају да вам могу вјеровати.</p> <p>Дјеци и младима може бити корисно да разумију шта је интернет, тако да имају бољу свијест о интернетском „простору“, у којем постоје њихове омиљене платформе попут Инстаграма, Snapchat-a или YouTube-a. Интернет се често може чинити апстрактним мјестом за дјецу и младе и без његовог разумијевања, теже могу дефинисати ризике и препознати их, односно визуелизовати. Могућа аналогија могла би бити она о великом граду који има пуно лијепих мјеста и драгих људи, али и подручја која не бисте посјетили јер би могла бити ризична.</p> <p>Родитељи би требало да се занимају за оно што њихова дјеца раде на интернету и да буду спремни да са њима подијеле дигитална искуства као начин за подстицање повјерења и отварање дијалога.</p>

Родитељи, старатељи		
	Кључне области разматрања	Опис
	2. Идентификујте технологију, уређаје и услуге у својој породици, односно домаћинству.	<p>Почните од уређаја, идентификујте све уређаје у свом дому који су повезани, укључујући мобилне телефоне, лаптопе, таблете, као и паметне телевизоре, играће конзоле, фитнес уређаје за праћење које користи цијела породица.</p> <p>Идентификујте онлајн услуге и апликације које користи цијела породица на свим овим уређајима.</p>
	3. Инсталирајте firewall и антивирусни софтвер на све уређаје. Размислите могу ли програми филтрирања и блокирања или праћења помоћи подршци и да ли су прикладни за вашу породицу. Будите сигурни да ваши уређаји	<p>имају инсталисану заштиту од вируса и злонамјерног софтвера и да је иста ажурирана. Научите своју дјецу основама интернетске безбједности.</p> <p>Нпр. да ли је ли ваш оперативни систем ажуриран, користите ли најновију верзију апликације? Да ли су инсталисане најновије безбједносне закрпе?</p> <p>Производи за филтрирање и праћење су корисни, али питања повјерења и приватности такође треба узети у обзир. Родитељи би, да би заштитили породицу, требало да разговарају са својом дјецом о томе зашто користе такве производе.</p>
Правила	4. Договорите се породично око очекивања од коришћења интернета и личних уређаја, посвећујући посебну пажњу питањима приватности, старосно непримјереним веб-локацијама, апликацијама и играма, малтретирању, преварама и опасности од незнаца. Такође створите услове да у кући постоји култура подршке тако да се дјеца и млади осјећају способним потражити подршку од родитеља, односно старатеља.	<p>Чим дјеца и млади почну користити технологију, разговарајте и сачините листу договорених правила. Ова правила треба да укључују вријеме када дјеца и млади могу користити интернет и како треба да га користе, као и очекивања од времена коришћења уређаја.</p> <p>Дигитални узор - важно је да родитељи дају прави примјер својој дјеци. Вјероватније је да ће усвојити исправна понашања ако их уобличе родитељи, односно старатељи.</p> <p>Ово би се могло проширити на снимање и дијелење фотографија - сагласност треба потражити прије објављивања било каквих слика на мрежи. Разматрање родитељске употребе интернета и друштвених медија у односу на своје дијете, попут дијелења личних прича или фотографија о дјетету. Размотрите приватност дјетета и сада и за будућност.</p> <p>Дјеца и млади морају бити у могућности да дођу и разговарају о свим притисцима и изазовима на интернету (и ван њега) са којима се суочавају. Један од начина омогућавања расправе је коришћење прилика у којима се приче о интернету, односно понашању на интернету појављују у медијима. Ово ће деперсонализовати проблем, али ће омогућити дјеци и младима да изразе мишљење.</p>

Родитељи, старатељи		
	Кључне области разматрања	Опис
Едукација коју пружају родитељи и старатељи	5. Будите свјесни онлајн и мобилних услуга које користе ваша дјеца (тј. друштвени медији, веб-странице, апликације, игре итд.) и потрудите се да добро разумијете како дјеца проводе своје вријеме на интернету.	<p>Будите донекле упућени у то како обезбиједити да дјеца и млади користе апликације и платформе што безбједније, укључујући приватне рачуне, да буду свјесни старосних ограничења итд.</p> <p>Искористите алате који долазе уз мобилне уређаје попут Family Link-а или других алата за родитељску контролу. Провјерите да ли се продају неки производи или је укључена опција куповине у апликацији.</p> <p>Покушајте имати помало разумијевања за мотивацију дјеце и младих када су на интернету. Зашто користе одређене веб-странице и услуге? Шта различите веб-странице и услуге значе у смислу група пријатеља, осјећаја идентитета и припадности? Ово разумијевање ће вам омогућити и да боље разумијете друштвене и емоционалне изазове са којима се дјеца и млади могу суочити (што понекад може резултирати ризичним понашањем) и пружите им увид у то како изградити отпорност.</p>
Преглед садржаја интернетских страница	6. Узмите у обзир старост код дигиталног пристанка	<p>Неке земље имају законе који одређују минималну старост за коју компанија или веб-страница могу тражити од младе особе да пружи личне податке о себи без претходног добијања провјерљиве сагласности родитеља. Ова старосна доб „дигиталног пристанка“ је обично између 13 и 16 година. У неким земљама се сматра добром праксом тражити пристанак родитеља прије него што се од млађих особа затраже њихови лични подаци, док је у другима то законски уређено (види члан 8. Опште уредбе за државе чланице ЕУ). Многе веб-странице за млађу дјецу обично траже пристанак родитеља прије него што дозволе новом члану да се придружи. Провјерите да ли свака услуга има ограничење минималне старосне доби.</p>

Родитељи, старатељи		
	Кључне области разматрања	Опис
7.	Контролишите употребу кредитних картица и других механизма плаћања.	Многи уређаји, апликације и услуге могу се користити за куповину и пажљиво управљање приступом родитељским рачунима са похрањеним механизмима плаћања и кредитним картицама. Важно је обезбиједити безбједност својих кредитних и дебитних картица и не откривајте своје пин кодове да бисте спријечили неовлаштени приступ.
8.	Извјештавање	Научите како пријавити проблеме на платформама које ваша дјеца користе и како брисати или мијењати профиле - како дјеца постају старија, побрините се да знају како се то ради. Такође имајте на уму локалне линије за помоћ за пријављивање.
9.	Оглашавање, погрешно информисање и дезинформисање	Имајте на уму да оглашавање може бити неприкладно или обмањујуће. Разговарајте са својом дјецом о томе како могу да пријаве огласе и преузму већу контролу над оним што виде на мрежи. Важно је препознати да оно што дјеца и млади виде на мрежи може да утиче на њихове ставове. Ангажујте се да им заједно помогнете да развију онлајн писменост.

Родитељи и старатељи		
	Кључне области разматрања	Опис
Едукација дјеце	10. Изградите културу подршке	<p>Дјеца и млади морају да схвате да је онлајн свијет одраз офлајн свијета - са добрим и лошим искуствима. Важно је да дјеца и млади осјећају самопоуздање тако да могу тражити помоћ и подршку ако нешто пође по злу да би могли пружити подршку другима на интернету.</p> <p>Зависно од старости ваше дјеце, могло би бити корисно да се разумије садржај који су објавили као и сви онлајн профили.</p> <p>Дјеца и млади морају бити способни да препознају онлајн ризике - неки су очигледни, а други мање - попут присиле, уцјене или срамоте.</p> <p>Све ове механизме користе прекршиоци и криминалци.</p> <p>Дјеца и млади такође морају схватити да уз приступ интернету долази и одговорност. Они морају знати да се закони примјењују и на интернету и ван њега и да би се требали понашати на исправан начин.</p>
	11. Док дјеца и млади уче више о интернетском свијету, можда ће пожељети да се сретну са људима које не познају у стварном животу, али са којима су успоставили везу на мрежи. Важно је предузети исправне кораке да бисте их едуковали о опасностима сусрета са непознатом особом са којом разговарају путем интернета.	<p>Дјеца и млади могу бити у стварној опасности ако се уживо сретну са непознатим људима са којима су комуницирали само путем интернета. Људи можда нису онакви каквим се представљају онлајн. Међутим, ако се присно интернетско пријатељство ипак развије и ваше дијете жели да уговори састанак, умјесто да ризикује да оде само или без пратње, јасно му ставите до знања да бисте радије ишли са њим или обезбједите одлазак друге одрасле особе од повјерења. Јасно је да ће то зависити од старости дјетета.</p> <p>Такође је важно бити свјестан да је порастао број бесконтактних преступа које чине криминалци и преступници који не желе упознати дијете него од њега добити сексуално експлицитне садржаје.</p>
	12. Важност личних података.	<p>Помозите својој дјечи да разумију и контролишу употребу својих личних података. Објасните да дјеца и млади треба да објављују само оне информације за које је и вама и њима у реду да их други виде. Не би требало да дијеле податке путем којих могу бити идентификовани.</p> <p>Подсјетите дјецу и младе да имају интернетску репутацију коју треба контролисати. Када се садржај подијели, то може бити тешко промијенити, односно прилагодити.</p>

Родитељи и старатељи		
	Кључне области разматрања	Опис
Едукација дјеце	13. Будите сигурни да дјеца и млади разумију шта значи објављивање фотографија на интернету, укључујући фотографије себе и својих пријатеља.	<p>Објасните својој дјечи да фотографије могу открити много личних података. Дјеца и млади би требало да разумију ризике коришћења камера и читавања садржаја. Најбоље је да се слике других не читавају без њиховог пристанка. То би требало укључивати родитеље који снимају и постављају слике своје дјеце.</p> <p>Једнако је важно да дјеца и млади разумију да понекад други из њихове мреже пријатеља и породице могу објавити информације, те би требало да разговарају са својим пријатељима и породицом и да им објасне појам претјераног дијелења.</p> <p>Охрабрите своју дјецу да не објављују фотографије себе или својих пријатеља са јасно препознатљивим информацијама као што су улични знакови, регистарске таблице на аутомобилима или назив њихове школе на дуксерима.</p>

9. Улога едукатора

Врло је важно да старатељи не претпостављају шта дјеца и млади могу или не морају знати о безбједносним проблемима на мрежи, на примјер, важна улога старатеља је да подучавају дјецу и младе о важности лозинки, како их чувати и како створити јаку лозинку: многи тинејџери међусобно дијеле лозинке, а то се често доживљава као знак истинског пријатељства.

Доста је расправа о приватности дјеце и младих на интернету, а преглед доказа који је провела Лондонска школа економије показао је да дјеца и млади цијене своју приватност и баве се заштитним стратегијама, али такође цијене способност да буду у могућности да се ангажују на интернету. Слично томе, преглед је открио да је родитељско посредовање важно за оснаживање дјеце и младих јер им је омогућило да искусе одређени ризик док уче како се заштитити. У прегледу се такође наводи да је „потребно размотрити ресурсе медијске писмености и обуке родитеља, васпитача и стручњака за рад са дјецом јер докази сугеришу да постоје знатне празнине у знању одраслих о ризицима и заштитним стратегијама у вези са подацима и приватношћу дјеце и младих на интернету.“⁶³

Школе имају прилику да трансформишу образовање и помогну ученицима да испуне свој потенцијал и повисе стандарде помоћу ИК технологија. Међутим, такође је важно да дјеца и млади науче како да буду безбједни када користе ове нове технологије, посебно више колаборативних технологија као што су платформе и услуге друштвених мрежа, које су суштински аспект продуктивног и креативног социјалног учења. Дјеца и млади људи сада лако могу да створе властити садржај и да га широко дијеле путем платформи друштвених медија, од којих већина такође омогућава *streaming* уживо.

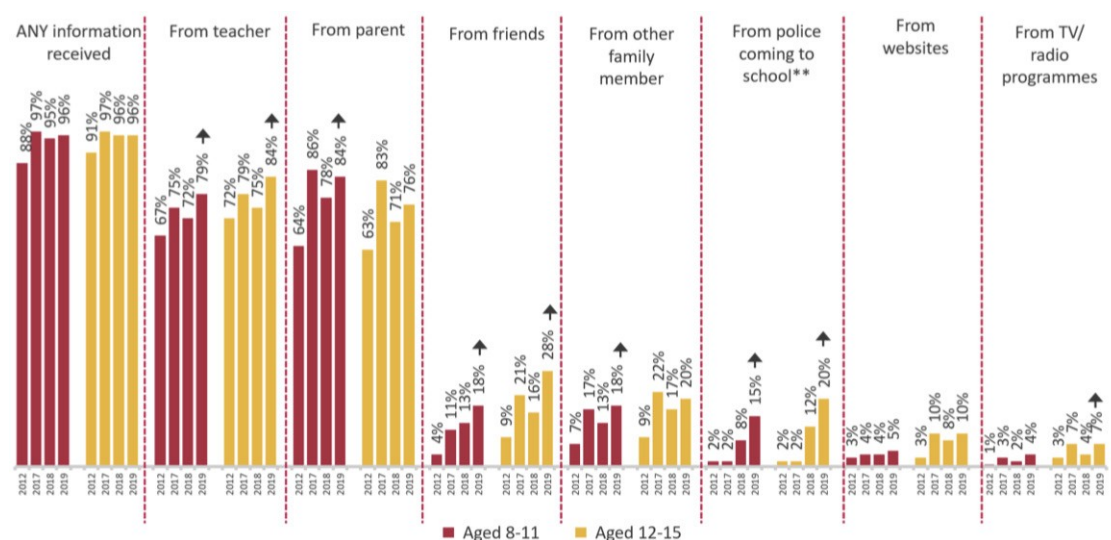
Едукатори могу помоћи дјеци и младима да паметно и безбједно користе технологију на следеће начине:

- Обезбјеђујући да школа има скуп ефикасних политика и пракси и да се њихова ефикасност редовно преиспитује и оцјењује.
- Доприносећи развоју дигиталних вјештина и дигиталне писмености путем укључивања образовања о одговорном коришћењу технологија у своје наставне планове и програме. Важно је укључити концепте социјалног и емоционалног учења у онлајн образовање о безбједности, јер ће ови концепти помоћи да ученици разумију и управљају емоцијама да би имали здраве и цијењене односе, како на интернету, тако и у реалном животу.
- Обезбјеђујући да сви буду упознати са политиком прихватљиве употребе (АУП) и њеном примјеном. Важно је имати АУП који је прилагођен старосној доби.
- Провјеравањем да ли се школска политика против насиља односи и на злостављање путем интернета и путем мобилних телефона или других уређаја и да ли постоје ефикасне санкције због кршења те политике.
- Именовањем координатора за онлајн безбједност.
- Тиме да школска мрежа буде сигурна и безбједна.
- Коришћењем акредитованог оператера интернет услуга.
- Коришћењем производа за филтрирање, односно праћење.
- Едукацијом о онлајн безбједности за сву дјецу и младе и прецизирањем гдје, како и када ће едукација бити изведена.
- Обезбјеђењем услова да особље (укључујући помоћно особље) буде адекватно обучено и да се обука особља редовно ажурира.

⁶³ Sonia Livingstone, Mariya Stoilova, and Rishita Nandagiri (2018), Дјечји подаци и приватност на интернету: Одрастање у дигиталном добу, <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/projects/childrens-privacy-online/Evidence-review-final.pdf>.

- Имати јединствени контакт у школи и бити у могућности да се инциденти са онлајн безбједношћу прикупљају и биљеже, што ће школи пружити бољу слику о свим проблемима или трендовима које треба ријешити.
- Обезбјеђењем тога да менаџерски тим и управници школа имају одговарајућу свијест о безбједности на интернету у школи.
- Вршење редовних провјера свих мјера онлајн безбједности.
- Узимајући у обзир образовне и психолошке ефекте које интернет и мрежне технологије могу имати на дјецу и младе.
- Коришћење интернетске технологије код дјеце и младих драматично је порасло посљедњих година и прати га све већа забринутост због питања интернетске безбједности. Историјски гледано, понавља се морална паника због потенцијалне опасности комуникационих технологија, а то се посебно односи на младе жене. Међутим, тврдило се да када се такве опасности заправо истражују, чини се да врло често кривац није технологија као таква него повећање активности дјеце и младих који користе технологију и стрепње око губитка родитељске контроле. Сматра се да едукатори имају виталну улогу у промоцији и пружању безбједности на интернету. Чини се да родитељи широм свијета вјерују да би школе требало да имају централну улогу у образовању дјеце и младих за безбједну употребу технологије, али је из истраживања исто тако јасно да су главни извор информација о интернетским проблемима за дјецу и младе школа и родитељи.⁶⁴ Даљње смјернице о компетенцијама које би требало да буду укључене у ову врсту образовања идентификоване су као дио пројекта образовања Савјета Европе под називом "Digital Citizenship" ("дигитално грађанство").⁶⁵

Слика 8. Дјеца која користе интернет од куће (2012.), или на другим мјестима (2017, 2018, 2019), а која су изјавила да им је пружена било каква информација о томе како да безбједно користе интернет, по старости⁶⁶

Извор:

⁶⁴ Ofcom (2020), Children and Parents: Media Use and Attitudes Report 2019, https://www.ofcom.org.uk/data/assets/pdf_file/0024/190518/children-media-use-attitudes-2019-chart-pack.pdf.

⁶⁵ Савјет Европе (2018), Смјернице за поштовање, заштиту и испуњавање права дјетета у дигиталном окружењу, препоруке ЦМ/Рец(2018)7 Комисије министара, изградња Европе за дјецу и са дјецом <https://rm.coe.int/guidelines-to-respect-protect-and-fulfil-the-rights-of-the-child-in-th/16808d881a>.

⁶⁶ Ofcom (2020), Дјеца и родитељи: Извјештај о коришћењу медија и ставовима 2019, https://www.ofcom.org.uk/data/assets/pdf_file/0024/190518/children-media-use-attitudes-2019-chart-pack.pdf.

- Рани приступи безбједности на интернету углавном су се фокусирали на технолошка рјешења, попут употребе софтвера за филтрирање, али посљедњих година биљежи се све већа мобилност информативне технологије и, као резултат тога, традиционални десктоп компјутери нису више једина приступна тачка интернету. Све већи број мобилних телефона, таблета, личних дигиталних асистената и играћих конзола нуди широкопојасне везе, а дјеца и млади могу да приступе интернету док су у школи, код куће, у библиотеци, у интернет кафеу, локалу брзе хране, клубу младих или чак приликом путовања у школу јавним превозом. Школе нуде прилику за рад на интернету, заједно у затвореној мрежи или једноставно у окружењу друге дјеце и младих. Једноставне почетне мјере укључују успостављање ефикасне безбједности на мрежи. Дјеца и млади могу имати личне уређаје који нису обухваћени мрежном заштитом и зато су образовање, дискусија и дијалог пресудни.
- Политике интернетске безбједности је потребно осмислити и проводити тако да укључују широк спектар интересних група и учесника. Ово обухвата:
 - директоре школа;
 - управнике;
 - виши менаџмент;
 - разредне наставнике;
 - помоћно особље;
 - родитеље или старатеље;
 - особље локалне власти;
 - тамо гдје је то могуће, пружаоце интернет услуга и оне који пружају интернет и широкопојасне услуге школама.

С обзиром на то да све ове групе имају увид у ствари које могу помоћи у постављању школских политика, важно је да се са свима њима консултује. Међутим, једноставно имати политике није довољно и сви који се баве дјецом и младима би требало да се баве активним праксама које помажу особљу да идентификује и постигне безбједно понашање. Укључивањем свих ових група од самог почетка, сви би требали осјетити важност таквих политика као и своју личну одговорност за њихово остваривање.

Стварање безбједног ИКТ окружења за учење има неколико важних елемената који укључују сљедеће:

- инфраструктуру свијести о цијелој локацији;
- одговорности, политике и процедуре;
- ефикасан спектар технолошких алата;
- свеобухватну едукацију о е-безбједности;
- програм за све у установи;
- процес прегледа за стално праћење ефикасности ИКТ окружења за учење.

Све би то требало да буде уграђено у постојеће политике заштите дјеце у школи, умјесто да се на њих гледа као на нешто што управља искључиво ИЦТ тим. Нема смисла размишљати о малтретирању путем интернета или путем мобилног телефона као о нечему што се разликује од насиља у офлајн свијету. Међутим, то не значи да технологија не може бити важан дио рјешења путем успостављања:

- превенције и заштите од вируса;
- система за праћење ко шта преузима, када је шта преузето и који је рачунар коришћен;
- филтрирања и контроле садржаја ради умањивања непримјерених садржаја путем школске мреже.

Проблеми који се јављају у вези са новим технологијама не односе се на сву дјецу и младе, а када се проблеми појаве, зависе од старости дјеце и младих који користе ове технологије. Крајем 2008. године, Техничка радна група за интернетску безбједност у Сједињеним Америчким Државама израдила је извјештај о повећању безбједности дјеце и интернетским технологијама, који је пружио користан преглед литературе о оригиналном, објављеном истраживању које се односи на сексуално наговарање, онлајн узнемиравање и малтретирање и изложеност проблематичном садржају.⁶⁷ У овом извјештају је забиљежено да „постоји одређена забринутост да *mainstream* медији појачавају ове страхове, чинећи их несразмјерним у односу на ризике са којима се млади суочавају.“ Више од десет година касније, родитељи и едукатори су и даље бомбардовани насловима који привлаче пажњу и који ће вјероватно охрабрити одрасле да ограниче приступ онлајн услугама него образовати и оснажити дјецу да их безбједно користе.

То ствара опасност да познати ризици остану скривени и смањује вјероватноћу да ће се друштво позабавити факторима који до њих могу довести, а који ненамјерно могу да буду штетни. Чини се да медијска покривеност злочина над дјецом и младима посредованих путем интернета одражава поларизоване ставове професионалаца и научника који раде у том подручју, при чему се клатно гљуља између оних који сматрају да постоји опасност од искривљавања пријетње дјеци и младима и оних за које се чини да је та пријетња потцијењена.

Међутим, постоји забринутост да технологија посредована интернетом може дјецу и младе људе учинити рањивим и да едукатори, заједно са родитељима и старатељима, имају одговорности у вези с тим. Различити начини на које дјеца и млади могу бити жртве на мрежи укључују:

- подстицање или педофилско зближавање;
- излагање проблематичним или илегалним материјалима;
- излагање медију који би могао подстакнути штетно понашање код младих људи;
- сајбер малтретирање.

Корисни начин класификације онлајн ризика за дјецу представљен је на Слици 7.

Поставке неформалног образовања

Уз школу и дом, дјеца ће вјероватно приступити интернету и користити услуге у неформалним окружењима, нпр. омладински клубови или црквене групе. Испреплетеност онлајн и стварног живота дјеце и младих значи да ће они који раде с дјецом у таквим окружењима вјероватно утицати на дигитално окружење дјеце и њихову безбједност на мрежи чак иако то није њихов главни фокус. Стога, сви они који раде у неформалнијим окружењима требало би да мало разумију ризике и могућности и да буду у могућности да на одговарајући начин подржавају дјецу или приступе помоћи и обуци која им је потребна.

Кључна разматрања и принципи смјерница за едукаторе такође се примјењују у таквим окружењима, али могу постојати неке контекстуалне разлике или додатна разматрања.

Управљање уређајима, филтрирање и комуникација

Особље за подршку, волонтери и дјеца вјероватније ће приступити услугама путем властитих уређаја у неформалним поставкама или системима за управљање уређајима, а филтрирани садржај може бити слабије доступан или мање обиман него у школама.

⁶⁷ ИСТТФ (2008), *Унапређење безбједности дјеце и онлајн технологије: Завршни извјештај техничке радне групе за безбједност на интернету упућен вишедржавној радној групи о друштвеним мрежама при Канцеларији државног тужиоца САД*
https://cyber.harvard.edu/sites/cyber.law.harvard.edu/files/ISTTF_Final_Report.pdf.

Према томе, да би стручњаци и дјеца разумјели како обезбиједити и контролисати сопствени уређај, то може захтијевати већи фокус на неформална подешавања. Једнако с мање софистицираним могућностима филтрирања, васпитачи и дјеца не би требало да се превише ослањају на њих у погледу заштите.

Неформалне поставке и даље би требало да имају стаблине и добро подржане политике и смјернице заштите дјеце, међутим у неким поставкама наставници или волонтери можда неће имати приступ организационом уређају или рачуну е-поште у тим поставкама. Стога треба обратити посебну пажњу на употребу личних уређаја и на то да ли се и како се то сигурно прати или управља у политикама и пракси.

Слично томе, без приступа 'образовним' технологијама, опреми и подршци може бити вјероватније да се *mainstream* друштвени медији и услуге размјене порука чешће користе у неформалним окружењима него у школама. Стога ће можда бити потребно додатно разматрање у организационој политици, пракси и обуци да би се утврдило да ли се, односно како се оне користе и њима безбједно управља.

Обука и подршка

Наставници и волонтери који раде у неформалним окружењима можда имају мање могућности да се баве обуком, ажурирају своје вјештине или имају опсег подршке која би могла да буде доступна наставницима у формалним окружењима. Можда ће бити потребно размотрити како неформалне организације проналазе, пружају и финансирају обуку и подршку ове врсте.

У Табели 2. се идентификују неке од кључних области разматрања за едукаторе.

10. Смјернице за едукаторе

Познато је да поједини наставници, односно едукатори најчешће немају контролу над неким областима за разматрање из Табеле 2. испод, попут филтрирања и праћења. Очекује се да ће ове радње предузети школа или образовна установа.

Табела 2. Кључне области разматрања за едукаторе

		Кључне области разматрања	Опис
Безбједност уређаја	1	Провјерите да ли су сви уређаји безбједни и заштићени лозинком.	Наставници су подједнако осјетљиви на сајбер нападе, малвер, вирусе и хаковања. Важно је да наставници обезбиједите да било који уређај који користе буде правилно заштићен (са јаким лозинкама) и закључан када се не користи (нпр. ако учитељ треба да напусти учионицу, било који уређај који користи треба да буде закључан или учитељ треба да се одјави са уређаја).
	2	Инсталирајте антивирусни софтвер и firewall.	Обезбиједите да сви уређаји имају инсталисану заштиту од вируса и злонамјерног софтвера и да је иста ажурирана.
Политике	3	Све школе треба да имају политику којом се регулише гдје и како различити учесници могу да користе технологију у школи и како се управља заштитом дјеце - укључујући и онлајн.	Наставници морају да проводе политике које се односе на употребу мобилне технологије и других електронских уређаја. Важно је да наставници наводе на исправно понашање приликом употребе уређаја. Школе треба да одреде гдје и када се могу користити мобилни уређаји.
	4	Фотографије ученика.	Школе би требало да имају дефинисану политику којом се прецизира да ли се ученици смију фотографисати. Да ли особље може да фотографише у образовне сврхе? Да ли су сами родитељи/старатељи/ученици дали одговарајућу дозволу? Идеално би било да се политиком прописује да се лични уређаји не смију користити у ту сврху да би се заштитили и ученици и особље.

		Кључне области разматрања	Опис
Филтрирање и праћење	5	Обезбиједите да се интернет <i>feed</i> који пружа школа филтрира и надгледа.	<p>Ученици не би требало да имају приступ штетном или непримјереном садржају из школских информационих система. Ниједан систем филтрирања никада не може бити сто посто ефикасан и важно је подржати ова техничка рјешења добром наставом и учењем, као и ефикасним надзором. Филтрирање би у најмању руку требало да спријечи приступ илегалном садржају, као и садржају који се сматра неприкладним или штетним. Као примјер, треба размотрити сљедеће категорије штетног садржаја:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Дискриминација • Говор мржње • Коришћење дрога • Екстремизам • Порнографија • Пиратерија и крађа ауторских права • Самоповређивање и суицидални садржај • Екстремно насиље

		Кључне области разматрања	Опис
Онлајн репутација / дигитални отисак	6	Бити свјестан важности дигиталног отиска и онлајн репутације.	<p>Наставници морају да буду свјесни да оно што говоре и раде на мрежи може да утиче на њихову репутацију, али и на репутацију школе/факултета.</p> <p>Наставници би се на интернету увијек требали да понашају професионално.</p> <p>Дјецу такође треба подучавати о важности онлајн репутације и о томе како је ефикасно контролисати.</p>
Како професионално комуницират и на безбједан начин	7	Препознати важност професионалне онлајн комуникације са ученицима, родитељима и осталим учесницима.	<p>Увијек би требало да постоји јасна граница између приватног живота и професионалног живота наставника - то укључује активности на интернету.</p> <p>За било какву комуникацију између особља и ученика или родитеља, увијек треба користити електронску адресу школе. Школе могу хтјети да политике комуникације или кодекси понашања забрањују комуникацију један на један, као и сваку комуникацију без образовне сврхе или на платформама које нису школске.</p> <p>У идеалном случају, лични уређаји не би требало да се користе за комуникацију са ученицима или родитељима, односно старатељима. Требало би избјегавати дигиталну комуникацију један на један.</p> <p>Ако је у току видео-конференција или учење на даљину, требало би да школе буду јасне у погледу очекивања особља и ученика (нпр. размишљање о томе гдје се одвија дигитално учење / комуникација, тј. не у спаваћој соби - имајте на уму друге који могу бити у кући / учионици.)</p>
Понашање и рањивост ученика на мрежи и утицај на заштиту и добробит	8	Разумјети ризике и користи којима ученици могу бити изложени када се повежу на мрежу	<p>Наставници морају разумјети шта дјеца и млади раде када иду на интернет, као и ризике и користи са којима се могу суочити.</p>

11. Закључак

Информационе и комуникационе технологије (ИКТ) трансформисале су савремени начин живота. Омогућиле су нам комуникацију у стварном времену, безграничан и готово неограничен приступ информацијама, као и широк спектар иновативних услуга. Истовремено су створиле и нове могућности за експлоатацију и злостављање. Без одговарајуће заштите, дјеца и млади – међу највећим корисницима интернета – у опасности су од нежељених сексуалних наговарања, узнемиравања и нежељеног излагања насилном, сексуалном и другом узнемирујућем материјалу.

Без одговарајућих механизма за стварање безбједног сајбер окружења, дјеца и млади остаће подложни. Иако постоји све већа свијест о ризицима повезаним са небезбједном употребом ИК технологија, још увијек треба обавити значајан посао. Стога је пресудно да родитељи и едукатори разговарају и одлучују са дјецом и младима о томе шта је одговарајуће и безбједно за њихову употребу, као и како се одговорно понашати користећи ИК технологије.

У заједничком раду родитељи, едукатори, дјеца и млади могу да уживају благодати ИК технологија, истовремено смањујући могуће опасности за дјецу и младе.

Терминологија

Дефиниције у наставку се углавном ослањају на постојећу терминологију из Конвенције о правима дјетета, 1989. године, као и на терминологију Међуагенцијске радне групе која се бави проблемом сексуалног искоришћавања дјеце дату у Терминолошким смјерницама о заштити дјеце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, 2016⁶⁸ (Луксембуршке смјернице), Конвенција Савјета Европе⁶⁹: Заштита дјеце од сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања, 2012, као и из извјештаја *Глобал Кидс Онлајн*, 2019⁷⁰.

Адолесцент

Адолесценти су лица старости између 10 и 19 година. Важно је напоменути да адолесценти нису обавезујући појам према међународном праву, а они млађи од 18 година сматрају се дјецом, док се 19-годишњаци сматрају одраслима, осим ако је праг пунољетности нижи према раније прописаном националном закону.⁷¹

Вјештачка интелигенција

У најширем смислу, израз се нејасно односи на системе који су чиста научна фантастика (тзв. "јака" вјештачка интелигенција са самосвјесном формом) и системе који су већ оперативни и способни за обављање врло сложених задатака (препознавање лица или гласа, возња возила – ови системи су описани као „слаба“ или „умјерена“ вјештачка интелигенција).⁷²

Системи вјештачке интелигенције

Систем вјештачке интелигенције је систем заснован на машини који може, за одређени скуп циљева које дефинише човјек, давати предвиђања, препоруке или одлуке које утичу на стварно или виртуелно окружење, а осмишљени су за рад на различитим нивоима аутономије.⁷³

Алекса

Амазон Алекса, познат једноставно као Алекса, виртуелни је помоћник вјештачке интелигенције који је развио Амазон. Способан је за гласовну интеракцију, репродукцију музике, прављење листа обавеза, постављање аларма, стриминг подкастова, репродукцију аудио-књига и пружање информација о времену, саобраћају, спорту и другим информацијама у стварном времену попут вијести. Алекса такође може да контролише неколико паметних уређаја користећи самог себе као систем за аутоматизацију куће. Корисници могу проширити Алексине могућности инсталисањем "вјештина" (додатна функционалност коју су развили независни добављачи, које се у другим поставкама чешће називају апликацијама попут програма за временску прогнозу и аудио-карактеристика).⁷⁴

⁶⁸ Терминологија и семантика (2016), *Луксембуршке терминолошке смјернице за заштиту дјеце од сексуалног искоришћавања и злостављања*, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>.

⁶⁹ Савјет Европе (2012), *Заштита дјеце од сексуалног искоришћавања и злостављања: Конвенција Савјета Европе*, https://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/Lanzarote%20Convention_EN.pdf.

⁷⁰ Globalkidsonline.net (2019), *Done Right, Коришћење интернета може убрзати процес учења и савладавања вјештина*, <http://globalkidsonline.net/synthesis-report-2019/>.

⁷¹ УНИЦЕФ и ИТУ (2015), *Смјернице за компаније о заштити дјеце на интернету*, https://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf.

⁷² Савјет Европе (2020), *Шта је вјештачка интелигенција?*, <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/what-is-ai>.

⁷³ ОЕЦД (2019), *Препоруке Савјета о вјештачкој интелигенцији*, <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:hTtMv9k1ak8J:https://legalinstruments.oecd.org/api/print%3Fids%3D648%26lang%3Den+&cd=3&hl=en&ct=clnk&gl=ch&client=safari>.

⁷⁴ Амазон (2019), *Alexa Skills Kit* званична веб-страница: *Изградите гласовне вјештине*, <https://developer.amazon.com/en-US/alexa/alexa-skills-kit>.

Најбољи интерес дјетета

Описује све елементе потребне за доношење одлуке у одређеној ситуацији за одређено дијете или групу дјече.⁷⁵

Дијете

У складу са чланом 1. Конвенције о правима дјетета, дијете је свако млађи од 18 година осим ако је праг пунољетности нижи према раније прописаном националном закону.⁷⁶

Сексуално искоришћавање и злостављање дјече

Описује све облике сексуалног искоришћавања и сексуалног злостављања (ЦПЦ, 1989, чл. 34), нпр. „(а) подстицање или присиљавање дјетета да се бави било којом незаконитом сексуалном активношћу; (б) искоришћавање дјече за проституцију или друге незаконите сексуалне радње; (ц) израбљивачка употреба дјече у порнографским изведбама и материјалима”, као и, „сексуални контакт који обично укључује силу над лицем без пристанка истог.”⁷⁷ Сексуално искоришћавање и злостављање дјече се све чешће одвија путем интернета или у вези са онлајн окружењем.⁷⁸

Сексуално (искоришћавање и) злостављање дјече

Брза еволуција ИК технологија створила је нове облике сексуалног искоришћавања и злостављања дјече на дигиталној мрежи, који се могу одвијати виртуелно и не морају укључивати физички сусрет лицем у лице са дјететом.⁷⁹ Иако правни системи у великом броју држава још увијек означавају слике и видео-записе дјетета сексуалног злостављања као „дјечју порнографију” или „недоличне слике дјече”, ове смјернице се колективно односе на субјекте као материјал за сексуално злостављање дјече. Ово је у складу са Смјерницама Комисије за широкопојасну мрежу и одговором глобалне сарадње у борби против сексуалног искоришћавања и злостављања дјече "WePROTECT Global Alliance Model National Response".⁸⁰ Овај појам прецизније описује садржај. Порнографија се односи на закониту, комерцијализовану индустрију, а како луксембуршке смјернице наводе да употреба овог израза:

„може (ненамјерно или не) да допринесе смањењу тежине, банализацији или чак легитимизацији онога што је заправо сексуално злостављање, односно сексуално искоришћавање дјече [...] овај термин

⁷⁵ ОХЦХР (1990), Конвенција о правима дјетета, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.

⁷⁶ УНИЦЕФ и ИТУ (2015), Смјернице за компаније о заштити дјече на дигиталним платформама, https://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf

⁷⁷ Терминологија и семантика (2016), Луксембуршке термилошке смјернице за заштиту дјече од сексуалног искоришћавања и злостављања, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>.

⁷⁸ Терминологија и семантика (2016), Луксембуршке термилошке смјернице за заштиту дјече од сексуалног искоришћавања и злостављања, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>.

⁷⁹ Терминологија и семантика (2016), Луксембуршке термилошке смјернице за заштиту дјече од сексуалног искоришћавања и злостављања <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf> .; УНИЦЕФ и Глобал Кидс Онлајн (2019), Глобал Кидс Онлајн компаративни извјештај, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20LAYOUT%20MAIN%20REPORT.pdf>.

⁸⁰ WePROTECT Global Alliance (2016), Спречавање и борба против сексуалног искоришћавања и злостављања дјече (ЦСЕА): A Model National Response., <https://static1.squarespace.com/static/5630f48de4b00a75476ecf0a/t/582ba50bc534a51764e8a4ec/1479255310190/WePROTECT+Global+Alliance+Model+National+Response+Guidance.pdf>, Broadband Commission (2019), Child Online Safety: Минимизирање ризика од онлајн насиља, злостављања и искоришћавања, https://broadbandcommission.org/Documents/working-groups/ChildOnlineSafety_Report.pdf.

„дјечја порнографија“ инсинуира да се дјела врше уз пристанак дјетета и представљају легитимни сексуални материјал.“⁸¹

Израз материјал сексуалног злостављања дјеце односи се на материјал који представља дјела која су сексуално насилна, односно изабљивачка по дијете. То између осталог укључује материјале којима се снима сексуално злостављање дјеце од стране одраслих; слике дјеце укључене у сексуално експлицитно понашање; полни органи дјеце када се слике производе или користе првенствено у сексуалне сврхе.

Дјеца и млади

Описује сва лица млађа од 18 година, при чему појам "дјеца", која се у смјерницама такође називају и млађом дјецом, обухвата сва лица млађа од 15 година и млађа лица од 15 до 18 година.

Онлајн играчке

Онлајн играчке се повезују на интернет помоћу технологија као што су Wi-Fi и Bluetooth и обично раде заједно са пратећим апликацијама да би дјечи омогућиле интерактивну игру. Према Juniper Research-у, тржиште онлајн играчака у 2015. достигло је 2,8 милијарди УСД, а предвиђа се да ће се до 2020. повећати на 11 милијарди УСД. Ове играчке прикупљају и чувају личне податке од дјеце, укључујући имена, геолокацију, адресе, фотографије, аудио и видео-записе.⁸²

Сајбер малтретирање, које се назива и онлајн малтретирање

Термином сајбер малтретирање се описује намјерни агресивни чин који су више пута извршили група или појединац користећи дигиталну технологију и циљајући жртву која се не може лако бранити.⁸³ То обично укључује „употребу дигиталне технологије и интернета за објављивање штетних информација о некоме, намјерно дијељење приватних података, информација, фотографија или видео-записа на штетан начин, слање пријетелих или увредљивих порука (путем е-поште, размјене тренутних порука, чата, текстова), ширење гласина и лажних података о жртви или њихово намјерно искључивање из онлајн комуникације.“⁸⁴ То може укључивати директне (попут чаврљања или размјене текстуалних порука), полујавне (попут објављивања узнемирујуће поруке на листи е-поште) или јавне комуникације (као што је стварање веб-странице посвећене исмијавању жртве).

⁸¹ Терминологија и семантика (2016), Луксембуршке термилошке смјернице за заштиту дјеце од сексуалног искоришћавања и злостављања, <http://luxembourguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>

⁸² Jeremy Greenberg (2017), Опасне игре: Онлајн играчке, COPPA, and Bad Security, <https://georgetownlawtechreview.org/dangerous-games-connected-toys-coppa-and-bad-security/GLTR-12-2017/>.

⁸³ Anna Costanza Baldry, Anna Sorrentino i David P. Farrington (2019), Сајбер малтретирање и сајбер виктимизација наспрам родитељском надзору, праћењу и контроли онлајн активности адолесцената, <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2018.11.0058>.

Терминологија и семантика (2016), Луксембуршке термилошке смјернице за заштиту дјеце од сексуалног искоришћавања и злостављања <http://luxembourguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf> .; УНИЦЕФ и Глобал Кидс Онлајн (2019), Глобал Кидс Онлајн Компаративни извјештај, <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20LAYOUT%20MAIN%20REPORT.pdf>.

Сајбер мржња, дискриминација и насилни екстремизам

„Сајбер мржња, дискриминација и насилни екстремизам су различити облици сајбер насиља јер циљају колективни идентитет, а не појединце [...] који се често односе на расу, сексуалну оријентацију, религију, националност или имиграциони статус, пол/род и политику“.⁸⁵

Дигитално грађанство

Дигитално грађанство се односи на способност позитивног, критичког и компетентног укључивања у дигитално окружење, ослањања на вјештине ефикасне комуникације и стварања, практиковање облика друштвене партиципације који поштују људска права и достојанство одговорном употребом технологије.⁸⁶

Дигитална писменост

Дигитална писменост значи имати вјештине потребне за живот, учење и рад у друштву у ком се комуникација и приступ информацијама све више врши путем дигиталних технологија попут интернет платформи, друштвених медија и мобилних уређаја.⁸⁷ Укључује јасну комуникацију, техничке вјештине и критичко размишљање.

Дигитална отпорност

Овај појам описује способност дјетета да се емоционално носи са повређивањем на интернету. Дигитална отпорност укључивала је посједовање емоционалних ресурса потребних да би се разумјело када је дијете на мрежи у опасности, знало шта учинити да би се затражило помоћ, научило из искуства и да би се опоравило када ствари крену по злу.⁸⁸

Едукатори

Едукатор је лице које систематски ради на побољшању разумијевања другог лица о датој теми. Улога едукатора укључује и оне који предају у учионицама и неформалније наставнике, као на примјер оне који користе платформе и услуге друштвених мрежа за пружање онлајн информација о безбједности или воде курсеве у заједници или школи да би дјечи и младима омогућили безбједан боравак на интернету.

Посао едукатора варира у зависности од контекста у којем раде и старосној групи дјеце и младих (или одраслих) које желе образовати.

Управници

Описује сва лица која су на положају у руководећој структури школе.

(Онлајн) педофилско зближавање

(Онлајн) педофилско зближавање, како је дефинисано Луксембуршким смјерницама, односи се на поступак успостављања, односно изградње односа са дјететом било лично или коришћењем

⁸⁵ UNICEF and Global Kids Online (2019), *Глобал Кидс Онлајн упоредни извјештај*,

<https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/GKO%20LAYOUT%20MAIN%20REPORT.pdf>.

⁸⁶ Савјет Европе (датум?), *Дигитално грађанство и едукација о њему*, <https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/home>.

⁸⁷ Универзитет у западном Сиднеју-Claire Urbach (датум?), *Шта је дигитална писменост?*, https://www.westernsydney.edu.au/studysmart/home/digital_literacy/what_is_digital_literacy.

⁸⁸ Dr. Andrew K. Przybylski, et al. (2014), *Подијељена одговорност. Извјештај о изградњи дјечје отпорности на дигиталној мрежи* <https://parentzone.org.uk/sites/default/files/Building%20Online%20Resilience%20Report.pdf>.

интернета или друге дигиталне технологије за олакшавање сексуалног контакта на дигиталној мрежи наговарањем дјетета на сексуални однос.⁸⁹ Поступак намијењен намамљивању дјеце на сексуално понашање или разговоре са или без њиховог знања, или поступак који укључује комуникацију и социјализацију преступника и дјетета да би дијете учинили подложним сексуалном злостављању. Појам зближавања није дефинисан у међународном праву; неки правни системи, укључујући Канаду, користе израз „намамљивање“.

Информационе и комуникационе технологије (ИКТ)

Информационе и комуникационе технологије описују све информационе технологије којима се истиче аспект комуникације. То укључује све услуге и уређаје за интернетско повезивање, између осталог рачунаре, лаптопе, таблете, паметне телефоне, играће конзоле, телевизоре и сатове.⁹⁰ Поред тога, укључује услуге као што су радио, широкопојасни, мрежни хардвер и сателитске системе.

Играње онлајн игрица

‘Онлајн играње’ се дефинише као играње било које врсте појединачне или вишенамјенске комерцијалне дигиталне игре путем било ког уређаја повезаног на интернет, укључујући намјенске конзоле, десктоп компјутере, лаптопе, таблете и мобилне телефоне.

„Екосистем онлајн игара“ дефинисан је тако да укључује гледање других како играју видео игре путем е-спорта, стриминга или платформе за размјену видео-записа, што обично пружа могућност гледаоцима да коментаришу или комуницирају с играчима и осталим члановима публице.⁹¹

Контролни алати родитеља

Софтвер који омогућава корисницима, обично родитељу, да контролишу неке или све функције рачунара или другог уређаја који се могу повезати на интернет. Такви програми обично могу да ограниче приступ одређеним врстама или класама веб-локација или мрежних услуга. Неки програми такође пружају опсег управљања временом, тј. уређај се може поставити тако да има приступ интернету само у одређеним терминима. Напредније верзије могу да снимају све текстове послане или примљене са уређаја. Програми су обично заштићени лозинком.⁹²

Родитељи и старатељи

Неколико интернет страница спомиње родитеље уопштено (на примјер „на родитељској страници“ и односи се на „родитељску контролу“). Стога би могло бити корисно дефинисати особе које би у идеалном случају требало да оснаже дјецу да максимизирају своје могућности на мрежи, обезбиједите да дјеца и млади користе интернет странице безбједно и одговорно и дају сагласност за приступ одређеним интернет страницама. У овом документу, термин „родитељи“ означава свакога (искључујући едукаторе) ко сноси законску одговорност за дијете. Родитељска одговорност се разликује од земље до земље као и законска родитељска права.

⁸⁹ Терминологија и семантика (2016), Луксембуршке термилошке смјернице за заштиту дјеце од сексуалног искоришћавања и злостављања, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>

⁹⁰ УНИЦЕФ и ИТУ (2015), Смјернице за компаније о заштити дјеце на дигиталним мрежама, https://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf.

⁹¹ УНИЦЕФ (2019), Дјечја права и онлајн играње: Прилике и изазови за дјецу и компаније, https://www.unicef-irc.org/files/upload/documents/UNICEF_CRBDigitalWorldSeriesOnline_Gaming.pdf.

⁹² УНИЦЕФ и ИТУ (2015), Смјернице за компаније о заштити дјеце на дигиталним мрежама, https://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf.

Лични подаци

Појам описује информације о особи које се могу појединачно идентификовати и које се прикупљају онлајн. То укључује пуно име и презиме, контакт-податке попут кућне адресе и адресе е-поште, бројеве телефона, отиске прстију или материјала за препознавање лица, бројеве осигурања или било који други фактор који омогућава физичко или онлајн контактирање или локализацију особе. У овом контексту се односи и на све информације о дјетету и његовој пратњи које пружаоци услуга прикупљају на мрежи, укључујући повезане играчке и интернет ствари као и било коју другу технологију повезану на интернет.

Приватност

Приватност се често мјери у смислу дијелења личних података на мрежи, посједовања јавног профила на друштвеним мрежама, дијелења информација са људима које су дјеца упознала на мрежи, коришћења поставки приватности, дијелења лозинки са пријатељима, бриге о приватности.⁹³

Секстинг

Секстинг се обично дефинише као слање, примање или размјена властито произведеног сексуалног садржаја, укључујући слике, поруке или видео-записе путем мобилних телефона, односно интернета.⁹⁴ Стварање, дистрибуција и посједовање сексуалних слика дјеце је незаконито у већини земаља. Ако се открију сексуалне слике дјеце, одрасли не би требало да их гледају. Дијелење сексуалних слика између одрасле особе и дјетета увијек представља кривично дјело, а може доћи и до дијелења таквих слика између дјеце при чему је потребно предузети радње да се ово дијелење пријави, а подијелене слике уклоне.

Сексуално изнуђивање дјеце (енгл. sextortion)

Сексуално изнуђивање описује „уцјењивање лица уз помоћ властитих слика тог лица да би се од истог изнудиле сексуалне услуге, новац или друге користи под пријетњом дијелења материјала мимо пристанка приказаног лица (нпр. објављивање слика на друштвеним мрежама)”.⁹⁵

Интернет ствари

Интернет ствари представља сљедећи корак ка дигитализацији друштва и економије, гдје су предмети и људи међусобно повезани комуникационим мрежама и извјештавају о свом статусу, односно окружењу.⁹⁶

⁹³ Комисија за трговину САД (1998), *Закон о заштити приватности дјеце на дигиталним мрежама*, [https://www.ecfr.gov/cgi](https://www.ecfr.gov/cgi-bin/text-idx?SID=4939e77c77a1a1a08c1cbf905fc4b409&node=16%3A1.0.1.3.36&rgn=div5)

⁹⁴ Терминологија и семантика (2016), Луксембуршке термилошке смјернице за заштиту дјеце од сексуалног искоришћавања и злостављања, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>

⁹⁵ Терминологија и семантика (2016), Луксембуршке термилошке смјернице за заштиту дјеце од сексуалног искоришћавања и злостављања, <http://luxembourgguidelines.org/wp-content/uploads/2017/06/Terminology-guidelines-396922-EN.pdf>

⁹⁶ Нтантко (2013), *Интернет ствари, јединствено дигитално тржиште*, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/internet-of-things>.

УРЛ

Скраћеница од „јединствени локатор ресурса“ (енгл. *uniform resource locator*), што је адреса интернетске странице.⁹⁷

Виртуелна стварност

Виртуелна стварност је употреба рачунарске технологије за стварање ефекта интерактивног тродимензионалног свијета у којем објекти имају осјећај просторне присутности.⁹⁸

Wi-Fi

Wi-Fi (енгл. *Wireless Fidelity*) је група техничких стандарда који омогућавају пренос података путем бежичних мрежа.⁹⁹

⁹⁷ УНИЦЕФ и ИТУ (2015), *Смјернице за компаније о заштити дјеце на дигиталним мрежама*, https://www.itu.int/en/cop/Documents/bD_Broch_INDUSTRY_0909.pdf.

⁹⁸ НАСА (дате?), *Виртуелна стварност*, на: <https://www.nasa.gov/Software/VWT/vr.html>.

⁹⁹ Комисија за трговину САД (1998), *Закон о заштити приватности дјеце на дигиталним мрежама*, <https://www.ecfr.gov/cgi-bin/text-idx?SID=4939e77c77a1a1a08c1cbf905fc4b409&node=16%3A1.0.1.3.36&rgn=div5>.

Смјернице за родитеље и едукаторе о безбједности дјеце на интернету

With the support of:

Међународна
телекомуникациона унија

**Place des Nations
CH-1211 Geneva
20
Switzerland**

ИСБН: 978-92-61-30471-3

9 789261 304713

Објављено у Швајцарској
Женева,
2020 Фотографије:
Shutterstock

